

Türkiye'nin Dış Politika Krizlerinde Ahdi Hukuk: Kıbrıs ve Nahçıvan Krizleri*

Fuat Aksu**

Yunus Çolak***

Öz

Makalede Türkiye'nin doğrudan tarafı olduğu dış politika krizlerinde ahdi hukuk vurgusu Kıbrıs ve Nahçıvan krizleri özelinde incelenmektedir. Türkiye'nin dış politikasında *ahde vefa*, *statüko* ve *barış* vurgusu büyük ölçüde korunmuş ilkelere dir. Bu ilkelerin ve statükonun *oldubittilerle* ihlal edildiği krizlerde Türkiye uluslararası hukuk açısından meşruiyetini korumaya özen göstermiştir. Kararlaştırılmış bir ahdin oluşturduğu statü ancak imzacı taraflar arasında bir müzakere ile sonlandırılabilir. Hatta bu müzakereler ile yeni/güncel bir ahdi statü de oluşturulabilir. Ahdi statünün geçersiz kabul edilmesi veya fiili eylemlerle ihlal edilmesi, imzacı devletler arasında bir müzakere sürecini ortadan kaldırır. Bu durumda, Kıbrıs ve Nahçıvan krizlerinde görüldüğü gibi taraflar arasında askeri çatışma olasılığında da bir artış gözlemlenmektedir. Türkiye'nin kendi sınır güvenliği, toprak bütünlüğü ve ahdi hukuku açısından göstermiş olduğu duyarlılık, ülkesel sınırları dışındaki ahdi hukuku yükümlülükleri ihlal edildiğinde de ortaya çıkmaktadır. Bu gibi durumlarda Türkiye zorlayıcı diplomasi stratejilerine ve güç kullanımına başvurmadan kaçınmamaktadır. Bu da Türkiye'ye bu tür krizleri topyekün bir savaşa varmadan sonlandırabilme şansı vermektedir.

Anahtar Kelimeler

Kıbrıs, Nahçıvan, dış politika krizi, zorlayıcı diplomasi, ahdi hukuk.

* Geliş Tarihi: 31 Mayıs 2017 – Kabul Tarihi: 12 Ekim 2017

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Aksu, Fuat ve Yunus Çolak (2019). "Türkiye'nin Dış Politika Krizlerinde Ahdi Hukuk: Kıbrıs ve Nahçıvan Krizleri". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 88: 19-54.

Bu makale TÜBİTAK 1001 Projesi (Proje No: 112K172) desteğiyle üretilmiştir.

** Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü – İstanbul/Türkiye
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3693-6666>
fuataksu@tfpcrises.org

*** Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü – İstanbul/Türkiye
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1935-1965>
yunuscolak92@hotmail.com

Giriş

Cumhuriyet dönemi Türkiye'nin dış politikası incelendiğinde, tüm ülkelerde olduğu gibi, dış politikaya dönük kararların alınması birçok farklı değişkenin hesaba katılmasıyla gerçekleştirilmektedir. Fakat en nihayetinde Mustafa Aydın'ın da belirttiği gibi Türkiye dış politikası bir “transatlantik geminin yolculuğu gibidir”; dalga veya rüzgâr gemiyi rotasından saptırmaz (Özdal 2010: 10). Bu çerçevede ülkenin belirlenmiş dış politika rotasının mikro ölçekte sınındığı bazı olaylar vardır ki, bir bütün olarak dış politikayı anlamlı bir çerçeveye oturtabilmek için bu olayların analiz edilmesi gerekmektedir. Dış politika krizleri, karar biriminin kısıtlı bir zaman içerisinde politika üretmesi gereken ve çoğunlukla hayati konuları kapsayan durumlardır (bk. Hermann 1969: 21-36, Brecher 1993: 2-52).

Bu çalışmada Türkiye'nin taraf olduğu Kıbrıs ve Nahçıvan krizlerindeki kriz yönetimi ahdi hukuk'a yapılan vurgu özelinde analiz edilecektir. Türkiye'nin kendi toprakları dışında olmasına rağmen Kıbrıs Adası ve Nahçıvan Özerk Bölgesi'nin hukukî statüsünün korunmasına ilişkin yükümlülüğü, ya da en azından bu statüleri oluşturan antlaşmalarda imzasının bulunuyor olması, zaman zaman bu statülerin değiştirilmesine yönelik çabaların Türkiye'deki karar birimi tarafından bir dış politika krizi olarak algılanmasına sebep olmuştur (bk. Aksu vd. 2017). Peki, bu krizler Türkiye'deki karar birimi için ne anlama gelmiştir ve kriz yönetimi evresinde ne sıklıkla ve hangi semboller kullanılarak ahdi hukuka vurgu yapılmıştır? Türkiye, statüsü ahdi hukukunun bir parçası olan egemenliği dışındaki topraklar üzerinde bu statünün ihlal edilmesi neticesinde ortaya çıkan dış politika krizlerinde nasıl bir kriz yönetimi stratejisi benimsemiştir? Bu krizlere ilişkin kriz yönetimi sürecinde Türkiye, şiddet unsurunu ne seviyede benimsemiştir? Bu sorular çerçevesinde çalışmada ilk olarak ahdi hukuk ve kriz kavramlarından ne anlaşılması gerektiği ortaya konulacaktır. Devamında ise Kıbrıs'a ilişkin krizler (1964, 1967 ve 1974) ve Nahçıvan Krizi ahdi hukuk çerçevesinde irdelenecek ve ahdi hukukun kriz yönetim sürecinde siyasal karar biriminin söylem-siyasasına nasıl yansıdığı ortaya konulacaktır.

Dış Politika Krizleri ve Ahdî Hukuk

En genel niteliği ile ahdî hukuk (contractual obligation) iki veya daha fazla otonom aktörün müzakere ederek karara bağladıkları ve çoğu kez bir yazılı metne konu ettikleri siyasî, hukukî düzenlemeyi tanımlamak için kullanılır. MGK sitesindeyse ahdî hukuk, “Devletler Genel Hukuku’na göre; bir devletin var olması, bağımsızlığı, egemenlik hakkı, sınırları hakkında bir veya birden fazla devletle birlikte yaptığı ve karşılıklı beyan ve kabulleri ihtiva eden anlaşma veya anlaşmalarla gerçekleşen hukuktur” şeklinde tanımlanmıştır. (http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html#soru_6 aktaran ve ayrıntılar için Aksu, 2010.) Dolayısıyla taraflar imzalamış oldukları metinde yer alan düzenlemeler doğrultusunda ilişkilerinin seyrini etkileyecek/sınırlandıracak bir statü, rejim kurmuş olmaktadır. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş bir antlaşmanın yaratmış olduğu statüye sadakatle uymak ve bu statüyü ihlal etmemek davranışı ise uluslararası ilişkilerde düzenin barış, uzlaş ve iş birliği içerisinde işleyebilmesi için temel koşul olarak görülmektedir. Bununla birlikte otonom aktörlerin her zaman yaratılan ahdî hukuku koruyabilmeleri de mümkün değildir. Bunun çeşitli gerekçeleri ileri sürülebilmektedir. Ancak önemli olan nokta devletler arasındaki ilişkilerde ahdî hukuk kaynaklı krizlerin nasıl yönetildiğidir.

Bu bağlamda devletler arasındaki krizlerde ahdî hukuku doğrudan ve/ya dolaylı olarak ilgilendiren üç ayırmadan söz edebiliriz (bk. Aksu 2017a):

1. Taraflar arasında daha önceden kabul edilen bir siyasî-hukukî antlaşmanın ihlali durumu,
2. Krizi tetikleyen durumsal değişiklikle ilgili olarak bir ahdî hukukun varlığına rağmen taraflardan en az birinin bu statüyü farklı yorumlaması ve/ya mevcut uyumsuzluğa uygulanacak bir açık hükmün olmaması durumu,
3. Taraflar arasında önceden kabul edilmiş bir ahdî hukukun olmaması ve taraflardan birinin mevcut durumu fiilî durum ve oldu-bitti yaratarak lehine değiştirmek istemesi durumudur.

Devletler arası ilişkilerde ahdî bir statünün varlığının taraflar arasında bir uyumsuzluğun ortaya çıkmasını engellemeye yetmediği açıktır. Dolayısıyla ister daha önce bir ahdî hukuk yaratılmış olsun isterse de henüz hukukî bir

denge yaratılamamış olsun her şekilde taraflar arasında bir krizin tetiklenme olasılığı bulunmaktadır. Diğer yandan taraflar arasında ahdi hukukun ihlalini oluşturacak tek yanlı bir fiilî durum yaratma gerçekleştiğinde bu durumdan hoşnut olmayan taraf durumu saldırgan bir eylem olarak görebilecektir. Eğer taraflar arasındaki statü bir müzakere sonucunda karşılıklı rıza ile değiştirilmişse doğaldır ki taraflar arasında krizin ortaya çıkması beklenmemektedir. Diğer bir deyişle müzakere edilen bir konuda tarafların anlaşabilmeleri en ideal durum olarak gözüktüğü de taraflardan en az birinin durumu kendi lehine değiştirmeye çalışarak hasmane bir tutum sergilemesi çoğu kez tetikleyici bir etki yaratarak tarafları önce çatışma (conflict), sonra da krize sürükleyebilmektedir.

Herhangi bir konuda yürütülen diplomatik-siyasi müzakerelerde, bir uzlaşma yaratılarak buna ahid (antlaşma) niteliği kazandırılması tarafların rutin dostane ilişkiler sürdürmesini kolaylaştıracak bir iş birliği ve istikrar süreci doğurmaktadır. Diğer yandan devletler arasındaki ilişkilerde muhatap aktörlerin her zaman her konuda tam bir uzlaşma içerisinde olması da beklenmemektedir. Bununla birlikte muhataplar arasında kabul edilebilir bir denge bulunması durumunda kimi uzlaşmazlık konularına rağmen yine de istikrarlı bir ilişki geliştirmek mümkündür. Bu niteliğiyle ahid yapmak bir konuda tarafların olası sınırlarını, haklarını ve yükümlülüklerini karara bağlamış olduğu için mutabakatla yaratılmış bir karşılıklı güven oluşturabilecektir.

Uzun soluklu bir çatışmanın, hatta savaşların sonunda imzalanan ahidler (antlaşmalar) taraflar arasında bir statü kurabilmektedir. Ancak tarafların her türden riske karşı önlem içerecek hükümleri metnin içerisine yerleştirilerek hükme bağlamaları mümkün olmadığından ahidler kırılabilir ve yoruma açıktır. Genellikle çok taraflı ve uzun müzakereler sonucunda oluşturulan barış antlaşmaları veya konvansiyonlar, imzalandıkları sürecin koşullarını dikkate alarak taraflar arasında hassas bir denge ve uzlaşma sağlamaktadırlar. Dolayısıyla zaman içerisinde uluslararası sistem değişikliklerinin yanı sıra devletlerin kendi ulusal/iç sistemlerindeki değişikliklerin sonucunda var olan statüyü yeniden gözden geçirme istekleri ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda ilgili taraflar arasında günün koşullarına ve tarafların ihtiyacına uygun bir yeni

statü kuran antlaşmanın yapılması gerekir. Yeni bir statü oluşturulmadığı takdirdeyse tarafların çatışan uygulamaları yeniden krizler doğurabilmektedir.

Devletler, var oluşlarını, sınırlarını, egemenlik hak ve çıkarlarını, güvenliklerini düzenleyen ahdi hukukta müzakere etmedikleri bir durumsal değişikliği kabule zorladıklarında sert tepki göstermektedirler. Dolayısıyla ahdi hukukun oldubitti ve fiili durumlar yaratılarak ihlal edilmesi taraflar arasında kriz yaratabilir. Çoğu kez devletler bu tür durumları *saldırı* tanımı içerisinde kabul ederek *meşru müdafaa* hakkının geniş bir yorumu çerçevesinde ele alma eğilimindedirler.

Diğer yandan devletlerin egemen hak ve yetkilerinin müzakere edilmesini gerektiren durumlar doğası gereği müzakereye açık olmak zorundadır. Örneğin deniz yetki alanları konusundaki düzenlemeler bunlardan biridir; devletlerin egemen yetkileri içerisinde kabul edilen kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölge, bitişik bölge gibi deniz yetki alanlarında sahip oldukları hakların sınırları bu konuda uluslararası hukuk kuralları görece yeni oluşturulduğu için devletler bu hakları kendi özgün sınırlarında uygularken ilgili taraflarla statü kurucu bir müzakere veya diğer barışçıl çözüm yöntemlerini gerçekleştirmek zorundadır.

Dış politika krizi otonom aktörün karar alma sürecine odaklanan kriz analiz düzeyi olarak da tanımlanabilir (Ayrıntılar için bk. Brecher vd. 1997). Karar birimi, dış politika krizine ilişkin bir karar vermeden önce; kamuoyu, medya, ülke bürokrasisi ve uluslararası sistemin yapısı gibi dış politikayı şekillendiren tüm iç ve dış parametreleri hesaplayarak karar vermektedir. Bu da haliyle, bir ülkenin dış politika krizleri incelenirken krizin gerçekleştiği döneme ilişkin olarak dış politika prensiplerinin ve daha da önemlisi bu prensiplerin uygulamadaki yerinin saptanmasına büyük katkı sağlamaktadır.

Bu noktada bir olayın *kriz* olarak tanımlanabilmesi için öncelikle karar biriminin önemsedığı bir konu ile ilintili olmasının yanı sıra temel değer ve önceliklerine yönelik bir tehdit algısı yaratmış olması gerekmektedir. Bu tehdit algısı karar birimini mevcut duruma ilişkin bir eylem/politika geliştirmeye itmelidir. Sonuçta ilk iki durumun ortaya çıkışıyla birlikte krize taraf otonom aktörler arasında askerî gerilim ve çatışma olasılığında bir artış gözlenebilir

(Brecher vd. 1997: 3-10, bk. Aksu 2017, www.tdpkrizleri.org). Krizlerin ortaya çıkış süreci analiz edildiğinde tetikleyici eylemin niteliği ve amacı tarafların krizdeki rolünü anlamayı kolaylaştırır. En genel niteliği ile mevcut durum ve dengeyi korumak isteyen taraf statükoyu savunan, *savunmacı*, bu durumu tek yanlı eylemleri ile kendi yararına değiştirmeye çalışan taraf ise *saldırgan* aktör olarak tanımlanır (George 1991: 379-392). Bu yargı genel olarak geçerli olmakla birlikte savunmacı bir aktörün de kimi özgün krizlerde hasmını müzakere masasına oturtmak ve kendisinin de bir taraf olduğunu kabul ettirebilmek için fiilî durumlar yaratması mümkündür. Dolayısıyla aktörlerin izleyecekleri siyasalar da tarafların durumsal değişikliğe savunmacı veya saldırgan kriz yönetim stratejileri ile müdahil olduklarını gösterir.

Diğer yandan her bir kriz içerik bağımlı ve özgün olması dolayısıyla krizin tetiklendiği ortamın uluslararası ve ulusal koşulları ile analiz edilebilmektedir. Herhangi bir durumsal değişikliğin *kriz* olarak tanımlanması bir yandan bu durumsal değişikliği *kriz* olarak tanımlayan aktörün kim olduğuna ve hangi iç/ulusal yapının sınırlılıkları ile çevrili olduğuna bağlı iken diğer yandan uluslararası /bölgesel alt sistemin mevcut kısıtlarına da bağlıdır. Dolayısıyla, krize ilişkin nihai kararı veren siyasal karar birimini, otonom davranabilme yeteneğine sahip aktörün materyal güç kapasitesini ve ulusal yapının özelliklerini, uluslararası sistemin krizin aktörlerine dayatmış olduğu sistemsel koşulları bir bütün olarak değerlendirmek gerekmektedir (Bk., Devlen vd. 2009: 136-163, Gürses 2017: 38-57, Üçbaş 2014).

Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Grubu'na (ayrıntılar için bk., www.tdpkrizleri.org) göre Cumhuriyet tarihi (1923-2017) boyunca Türkiye 36 dış politika krizi yaşamıştır. (Aksu 2017, Şihmantepe 2017) Türkiye'nin tarafı olduğu bu 36 dış politika krizinden 19'u doğrudan ve/ya dolaylı olarak ahdi hukuk ile ilgilidir. Başlangıçta yapmış olduğumuz ahdi hukuk tanımı ve ayrımlara göre bu krizlerden 13'ü (bk. Tablo 1), uyuşmazlığa ilişkin *ahdi hukukun ihlalinden doğan* kriz niteliğindedir.

Tablo 1. *Türkiye'nin Dış Politikasında Ahdi Hukukun İhlalinden Doğan Krizler (1923-2017)*

TARAF ÜLKE	KRİZ ADI	Hangi Ahdi Statü-Yükümlülük İhlal Ediliyor?
Bulgaristan	1989 Bulgaristan Göçü	Bulgaristan ile yapılan azınlıkların statüsüne ilişkin anlaşmalar; 1925 Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması...
Ermenistan	1991 Nahçıvan Krizi	1920 Gümrü Antlaşması, 1921 Kars Antlaşması, 1921 Moskova Antlaşması
Fransa	1936 Sancak Krizi	1921 Ankara Antlaşması
Kıbrıs (KRY-Yunanistan)	1964 Kıbrıs I	1960 Kurucu Anlaşmalar
Kıbrıs (KRY-Yunanistan)	1967 Kıbrıs II	1960 Kurucu Anlaşmalar
Kıbrıs (KRY-Yunanistan)	1997 S300 Füze Krizi	1974 Ateşkes Antlaşması
SSCB	1945 Sovyet Talepleri	1921 Kars, Moskova Anlaşmaları, 1936 Montrö Sözleşmesi
Suriye	2015 Süleyman Şah Türbesi Krizi	Türkiye-Suriye Sınır Anlaşmaları
Yunanistan	1955 6-7 Eylül Olayları	1923 Lozan Barış Antlaşması
Yunanistan	1974 Kıbrıs III	1960 Kurucu Anlaşmalar
Yunanistan	1981 Limni Krizi	1923 Lozan Barış Antlaşması
Yunanistan	1987 Kıta Sah. Krizi	1976 Bern Deklarasyonu
Yunanistan	1989-1990 Batı Trakya Krizi	1923 Lozan Barış Antlaşması

Kaynak: <http://tfpcrises.org/tdp-krizleri/tdp-krizleri-analiz-tablolari/item/273-ahdi-hukuku-ilgilendiren-dis-politika-krizleri>

Proje sonuçlarına göre 5 kriz de (bk. Tablo 2) taraflar arasında uyuşmazlığa ilişkin bir *ahdi hukuk olmasına rağmen ahdin krizin ortaya çıkmasına engel olacak hükümler içermemesinden* kaynaklanmaktadır. Ayrıca 3 kriz de (bk. Tablo3) (1973-1976 Kıta Sahanlığı Krizi, 1974-1980 NOTAM-FIR Krizi ve 1996 Kardak Krizi hem ikinci hem de üçüncü ayırım içerisinde değerlendirilmektedir) uyuşmazlık veya krize ilişkin *bir ahdi hukukun olmamasından kaynaklanan* krizlerdir (bk. Aksu 2017a).

Türkiye'nin dış politikasındaki temel karakteristik özelliğın ahde vefa ve statüko yanlılığı olduğu dikkate alınırsa Cumhuriyet döneminde yaşanan dış politika krizlerinde ahdi hukukun yeri incelemeye değerdir. Her şeyden önce *ahdi hukuk* kavramının özünde uluslararası antlaşmalar bulunmaktadır. Bu noktada uluslararası bir antlaşmanın devletlerin ahdi hukuku olarak ileri sürülebilmesindeki temel unsur ise, bu antlaşmanın taraflara hak ve yükümlülükler yükleyen, kuralına uygun bir biçimde yürürlüğe girmiş olan bağlayıcı ve

hukukî rejim/statü kuran bir antlaşma olmasıdır. Bu bakımdan esasen geniş anlamda ekonomik, kültürel, siyasal ve askerî tüm antlaşmalar bağlayıcı olsun ya da olmasın, bir bakıma taraflarının ahdi hukukunu ilgilendiren antlaşmalardır.

Tablo 2. *Türkiye'nin Dış Politikasında Ahdi Hukukun Hüküm İçermemesinden Doğan Krizler (1923-2017)*

TARAF ÜLKE	KRİZ ADI	Ahdi Hukuk Var Ancak Mevcut Duruma İlişkin Hüküm İçermiyor	Ahdi Hukuk Yok ve Taraflardan Biri Fiili Durum/ Öldü-Bitti Yaratmak İstiyor	Hangi Ahdi Yükümlülük İhlal Ediliyor mu?	Durumsal Değişiklik Doğrudan Ahdi Hukuka Yönelik İhlal Niteliğinde mi?
Fransa	1926 Bozkurt Lotus	Ahdi Statü/ Yükümlülük Var Fakat Hükümleri Farklı Yorumlanıyor	-	24 Temmuz 1923 Lozan İkamet ve Adli Salahiyet Sözleşmesi	Fransa'nın iddiasının kabulü Türkiye'nin yargı yetkisinin olmadığı anlamını taşıyacağından yeni bir ahdi hukuk oluşacaktır.
Irak (İngiltere)	1924 Musul Krizi	Genel Bir Ahdi Hukuk Var Ancak Özel Hüküm İçermiyor	-	-	-
Yunanistan	1973 -1976 Kıta Sahaneliği	Genel Bir Ahdi Hukuk Var Ancak Özel Hüküm İçermiyor	Ahdi Statü/ Yükümlülük Yok Fakat Hukuki Statü Oluşturma Arayışı Var	1923 Lozan Barış Antlaşması kriz konusu hakkında hüküm içermiyor.	-
Yunanistan	1974-1980 NOTAM-FIR	Ahdi Statü/ Yükümlülük Var Fakat Hükümleri Farklı Yorumlanıyor	Ahdi Statü/ Yükümlülük Yok Fakat Hukuki Statü Oluşturma Arayışı Var	1944 Şikago Sözleşmesi, Avrupa Bölgesel Seyrüsefer Antlaşmaları	-
Yunanistan	1996 Kardak Krizi	Genel Bir Ahdi Hukuk Var Ancak Özel Hüküm İçermiyor	Ahdi Statü/ Yükümlülük Yok Fakat Hukuki Statü Oluşturma Arayışı Var	1923 Lozan Barış Antlaşması kriz konusu hakkında hüküm içermiyor.	-

Kaynak: <http://tfperises.org/tdp-krizleri/tdp-krizleri-analiz-tablolari/item/273-ahdi-hukuku-ilgilendiren-dis-politika-krizleri>

Tablo 3. *Türkiye'nin Dış Politikasında Ahdî Hukukun Olmadığı ve Oldu-Bitti Girişimlerinden Doğan Krizler (1923-2017)*

TARAF ÜLKE	KRİZ ADI	Ahdî Hukuk Var Ancak Mevcut Duruma İlişkin Hüküm İçermiyor	Ahdî Hukuk Yok ve Taraflardan Biri Fiilî Durum/Oldu-Bitti Yaratmak İstiyor	Hangi Ahdî Yükümlülük İhlal Ediliyor?
Kıbrıs (KRY-Yunanistan)	2003 Doğu Akdeniz MEB	-	Ahdî Statü/Yükümlülük Yok Fakat Hukukî Statü Oluşturma Arayışı Var	-
Yunanistan	1973 -1976 Kıta Sahahlığı	Genel Bir Ahdî Hukuk Var Ancak Özel Hüküm İçermiyor	Ahdî Statü/Yükümlülük Yok Fakat Hukukî Statü Oluşturma Arayışı Var	1923 Lozan Barış Antlaşması kriz konusu hakkında hüküm içermiyor.
Yunanistan	1996 Kardak Krizi	Genel Bir Ahdî Hukuk Var Ancak Özel Hüküm İçermiyor	Ahdî Statü/Yükümlülük Yok Fakat Hukukî Statü Oluşturma Arayışı Var	1923 Lozan Barış Antlaşması kriz konusu hakkında hüküm içermiyor.

Kaynak: <http://tfpcrisis.org/tdp-krizleri/tdp-krizleri-analiz-tablolari/item/273-ahdi-hukuku-igilendiren-dis-politika-krizleri>

Bunun yanında dar anlamda bir devletin ahdî hukuku, hukuksal rejim/statü kuran ya da ilgili taraflara hak veya yükümlülükler yükleyen antlaşmalardan meydana gelmektedir. Örnek vermek gerekirse hukukî bir rejim kuran Lozan Barış Antlaşması, antlaşmaya taraf olan devletlerin ahdî hukukunun bir parçasıdır. Ayrıca objektif statü yaratmak suretiyle hak veya yükümlülükler yükleyen antlaşmalar da -1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi gibi- ahdî hukuk bakımından ileri sürülebilmektedir. Diğer yandan ahdî hukuku ilgilendiren tüm krizleri bir makalenin sınırları içerisinde analiz etmek mümkün değildir, dolayısıyla bu makalede Türkiye'nin dış politika tarihi açısından özgün Kıbrıs ve Nahçıvan krizleri analiz edilecektir.

Türkiye'nin Ahdî Hukuku Bakımından Kıbrıs Krizleri

Kıbrıs Adası'nın statüsü, Türkiye'nin dış politikasını çok uzun yıllar meşgul etmiş ve hâlâ meşgul eden uzun soluklu bir problemdir. Nitekim 1950'li yılların başından itibaren gerek bölgesel gerekse uluslararası gündemin önemli bir parçası haline gelmiştir. Esasen sorunun başlangıcı ya da daha doğru bir ifadeyle milletlerarası nitelik kazanması konunun 1954 yılında Yunanistan tarafından BM Genel Kurulu'na taşınması ile mümkün olmuştur. Nitekim Yunanistan, Kıbrıs sorununa self-determinasyon ilkesi çerçevesinde yaklaşmış ve Ada'ya bu hakkın verilmesini savunmuştur. Ayrıca Lozan Antlaşması'nın 16. maddesi gereği Türkiye'nin Adadaki soruna taraf olamayacağını öne sürerek, sorunun çözümüne ilişkin müzakerelerde Türkiye'nin yer almaması gerektiğini

vurgulamıştır. Bunun karşılığında İngiltere ise, Yunan iddialarını reddederek, Türkiye'nin de sorunun tarafı olduğunu resmen açıklamıştır. Nitekim, 1954 yılındaki BM 9. Genel Kurul toplantısında Ada'nın iki toplumlu yapısına vurgu yaparak Türkiye'nin Ada Türkleriyle kültürel ve hukukî bağlarını ortaya koymuştur. Böylece Türkiye sorunun hukuksal anlamda meşru tarafı haline gelmiştir (Toluner 1977: 26). Bu şekilde Kıbrıs sorunu 1954 yılı itibariyle sömürge sorunu ve Adada yaşayan halkların self determinasyon talepleri zemininde bir konu olmaktan çıkararak; Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında bir uyumsuzluk halini almıştır. 1954 sonrasında ilgili taraflar arasındaki müzakereler sonucunda Adadaki iki toplum Kıbrıs Cumhuriyeti çatısı altında bağımsız bir devlet oluşturmuşlardır. Bu statü 1959-1960 yılları arasında taraf devletlerce belirlenmiş ve uygulamaya konulmuştur. Ancak bu statüden Ada'nın her iki kurucu topluluğu ama bilhassa Rum toplumu memnun olmamış ve böylece antlaşmalarla oluşturulan bu statü sürdürülebilirlikten uzak kalmıştır (Ayrıntılar için bk. Aksu 2001, Aksu 2008).

Kıbrıs Adası'na bağımsızlığını veren statüye giden süreç, 1959 yılında Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında imzalanan Zürih ve Londra Antlaşmaları'dır. Nihayetinde Adada kalıcı barışı hedefleyen bu iki antlaşma, sorunun tüm tarafları tarafından o günün şartlarında benimsenmiştir. Öyle ki Kıbrıs Türk ve Rum toplulukları, üzerinde uzlaşmış bu antlaşmayı *Kıbrıs sorununun anlaşmaya varılmış nihai çözümü olarak* kabul etmişlerdir. Nitekim Londra Antlaşması'nın öngördüğü süreç 16 Ağustos 1960 tarihinde tamamlanmış ve aynı gün Kıbrıs Cumhuriyeti, bağımsız bir devlet olarak Londra Antlaşması çerçevesinde kabul edilen *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulmasına Dair Antlaşma, Garanti Antlaşması ve İttifak Antlaşması* başta olmak üzere toplamda 17 antlaşmayı Lefkoşa'da imzalayarak adaya ilişkin yeni bir süreci başlatmıştır (Toluner 1977: 71-73, sürece ilişkin olarak ayrıca bk. Sarıca vd. 1975, Keser 2013). Böylece, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin işleyişinin belirlendiği Anayasası da Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantisi altında ahdi hukuklarının bir parçası olarak yürürlüğe girmiştir.

Garanti Antlaşması çerçevesinde “Kıbrıs Cumhuriyeti, kendi bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve güvenliğini devam ettirmeyi ve anayasaya saygıyı güvence altına almayı...” üstlenirken; Türkiye, Yunanistan ve İngiltere de “Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, ülke bütünlüğünü, güvenliğini ve

anayasanın temel maddeleri ile oluşan durumu (state of affairs) tanılar ve garanti ederler” şeklinde düzenlenmiştir. Ayrıca;

Yunanistan, İngiltere ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin diğer herhangi bir devlet ile gerek birleşmesini gerekse Ada'nın taksimini doğrudan doğruya veya dolaylı olarak gerçekleştirmeye yardım ve teşvik edici bir amacı olan tüm hareketleri kendi yetki ve ilgileri oranında önlemeyi... üstlenmişlerdir. (Bk. Garanti Antlaşması; Kıbrıs Cumhuriyetinin Temel Yapısı)

Kıbrıs uyuşmazlığının uluslararası bir boyut kazanmasından 1974 harekâtının sonuna kadar geçen süreç içerisinde 1964, 1967 ve 1974 olmak üzere Türkiye açısından üç tane kriz vardır. (Bu konuda bk. Aksu 2008, güvenlik eksenli bir kriz yönetimi analizi için ayrıca bk. Tamçelik 2009) Çalışmada bu üç kriz, Türkiye'deki karar biriminin ahdî hukuka yapmış olduğu vurgular etrafında incelenecektir.

1964 Kıbrıs Krizi

Kıbrıs Adası'nın 1959-60 yıllarında oluşturulan statüsü esas itibarıyla Rum tarafını tam anlamıyla memnun etmekten uzak kalmıştır. Nitekim Kıbrıs Rum tarafı, 1960 statüsünü *enosis* (buradaki anlamı ile Yunanistan'la birleşme) yolunda atılması zorunlu ve aynı zamanda geçici bir adım olarak görmüştür. Bu çerçevede özellikle Rum tarafının *enosis* amacı ve bu amaç doğrultusunda izlediği politikalar, 1963 yılı itibarıyla Ada'nın statüsünü sarsmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios tarafından 30 Kasım 1963 tarihinde ortaya atılan anayasa değişikliği teklifi, Adanın statüsüne vurulan en önemli darbelerden birisi olmuştur. Bu değişiklik önerisinde Makarios, kabaca, Ada halkları arasında bir denge gözetilerek oluşturulan statünün, Rum toplumu lehine değiştirilmesini amaçlamıştır. 1960 Lefkoşa statüsüne aykırı olan bu hamle gerek Adadaki Türk toplumu gerekse Türkiye tarafından reddedilmiştir. Bu değişiklik talebini takiben Ada'da Türklere yönelik şiddet eylemleri başlamış ve bu eylemler, Türkiye açısından 1964 Kıbrıs Krizi'ni tetiklemiştir (Aksu 2008: 83-84). Böylelikle, Kıbrıs Cumhuriyeti *toprak bütünlüğünü ve güvenliğini sağlamayı ve anayasaya saygı göstermeyi* taahhüt ettiği Garanti Antlaşması'nın ilk maddesini doğrudan doğruya ihlâl etmiştir. Bu husus yani ahdî hukukun ihlâli, Türkiye tarafından BM Genel Sekreteri'ne hitaben yazılan 13 Mart 1964 tarihli bir mektup ile şöyle vurgulanmıştır:

...16 Ağustos 1960 tarihinde mezkûr tarafların temsilcileri arasında serbestçe ve arzularıyla kabul ve imza edilen Kıbrıs Andlaşmalarını Makarios hiçe sayarak ihlâl etmiş ve bölgenin sulh ve emniyetinin korunması yolunda B.M. yasası hükümlerinin ve Garanti Andlaşmasının verdiği salâhiyete dayanarak tarafımızdan yapıldığı ...izah olunan bütün sulhçu teşebbüsleri de reddetmiş bulunmaktadır... (Dışişleri Belleteni 1964:101).

Ayrıca şu da belirtilmelidir ki Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Ada Türklerinin yaşama ve diğer temel özgürlüklerine ilişkin kısıtlayıcı tavrı, aynı zamanda, çeşitli sözleşmeler yolu ile *objektif statü* haline gelen temel insan haklarının hiçbir ayırım gözetmeksizin korunması sorumluluğunun da açıkça ihlâli anlamına gelmektedir. Buna ek olarak, Kıbrıs'a ilişkin olayların başladığı sırada Yunanistan'da karar mekanizması içerisinde bulunan Andreas Papandreou'nun belirttiği üzere Yunanistan, Ada'nın statüsüne ve dolayısıyla ahdî hukuka aykırı olarak, Kıbrıs Adası'na 20 bin civarında er ve subayı gizlice yerleştirmek suretiyle Türkiye'ye karşı bir savunma stratejisi geliştirmiştir (Papandreou 1988: 164). Son olarak Kıbrıs Cumhuriyeti, 4 Nisan 1964 tarihli bir nota ile yukarıda verilen İttifak Antlaşmasını tek taraflı feshettiğini bildirerek Türkiye'nin Kıbrıs politikasının ahdî hukuk dayanaklarından bir tanesini daha ihlâl etmiştir (*Milliyet* 1964a). Dolayısıyla 1959-60 statüsünün imzacı taraflarından ikisi, Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunanistan, Türkiye'nin taraf olduğu ahdî hukuku çeşitli gerekçeler ile ihlâl ederek Türkiye açısından bir dış politika krizini başlatmıştır (Toluner 1977: 127-206).

Peki, Türkiye'nin karar birimleri 1964 Kıbrıs Krizi'ni nasıl algılamış ve yönetmişlerdir? Hangi parametreler Türkiye'nin bu krize ilişkin algı ve kararlarını biçimlendirmiştir? Her şeyden önce belirtmek gerekir ki Türkiye'nin krize ilişkin bakış açısı doğrudan ahdî hukuk çerçevesinde olmuş ve alınan kararların ahdî hukuk çerçevesinde meşruluğuna dikkat edilmiştir. Nitekim bu husus sık sık karar birimleri tarafından da vurgulanmıştır. Örneğin artan Rum saldırıları karşısında caydırıcılığın arttırılabilmesi açısından Ada üzerinde uçurulan Türk uçakları, dönemin Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin tarafından şu şekilde kamuoyuna açıklanmıştır:

...[H]ükümetimizin yaptığı çeşitli uzlaştırıcı teşebbüslerin müspet bir netice vermemesi üzerine Garanti Antlaşmasının münferiden harekete geçmek hususunda bize verdiği hakka dayanarak, Türk Hava

Kuvvetlerine mensup jet uçaklarına dün (25 Aralık 1963) saat on dörtten itibaren Lefkoşa üzerinde çarpışmaların durdurulması amacını güden ihtar uçuşları yapmaları emri verilmiştir. (Bektaş 2013: 52).

Aynı şekilde Başbakan İsmet İnönü de 25 Aralık tarihinde Millet Meclisi'nde yaptığı konuşma ile Türkiye'nin ahdî hukukuna vurgu yaparak şöyle demiştir:

Kıbrıs Devleti'ni meydana getiren anlaşmalar ve muahedeler gereğince Kıbrıs'taki nizamı değiştirme teşebbüsü halinde garanti vermiş olan üç Devlet Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında bir müşterek müdahale müzakeresi yapılmaktadır... Müzakereler neticesinde muadelenin verdiği münferiden müdahale hakkını kullanmaya başladık... Vatan-daşlarımıza karşı, Kıbrıs'ta yaşayan ırkdaşlarımıza karşı mükellef olduğumuz vecibeleri yerine getireceğiz... Biz devlet olarak her meselede, iç hayatımızda olduğu gibi, dış münasebetlerde de kanun nizamına bağlı olan bir devlet ve milletiz... (*TBMM Tutanak Dergisi* 1963: 27-28).

Bu krizde Türkiye'nin izlemiş olduğu kriz yönetimi stratejisi Ada'nın statüsünün korunmasına yöneliktir. Bu statünün korunması amacıyla *zorlayıcı diplomasinin (coercive diplomacy)* tercih edildiği görülmektedir (Aksu 2008: 82-122). Türkiye'nin ilk etapta diplomatik girişimleri ön planda tuttuğu görülmektedir. Bu girişimler Kıbrıs Cumhuriyeti'nin statüsünün korunmasına yöneliktir. Fakat Rum tarafının ahdî hukuku ihlâl etme noktasındaki ısrarı, Türkiye'yi kriz yönetim tekniği bakımından şiddet içermeyen askerî tedbirleri uygulamaya itmiştir. Bu nedenle Ada üzerinde Türk savaş uçakları ihtar amaçlı uçurulmuştur. Şiddet içermeyen askerî tedbirlerin krizi çözmekte yetersiz kalmasıyla Türkiye, Ada'daki bazı Rum mevzilerini bombalamak suretiyle kararlılığını göstererek krizin sonlandırılması noktasında önemli bir adım atmıştır. Bu bakımdan Türkiye zorlayıcı diplomasinin gereği olarak uyguladığı sınırlı askerî gücün meşruiyetini de yine ahdî hukukuna dayandırmıştır. Öyle ki dönemin hükümeti 16 Mart 1964 tarihinde Kıbrıs'a asker gönderebilmeye ilişkin TBMM'den izin isterken bunun gerekçesini yine *milletlerarası anlaşmalardan doğan yetkilere*, bir başka ifadeyle, ahdî hukuka dayandırmıştır (*Milliyet* 1964b). Ayrıca Türkiye 9 Ağustos 1964 tarihli bombardımanı,

... Erenköy ve Mansura bölgesinde kıt'al devam etmekte olduğundan ve Birleşmiş Milletler Kuvvetleri de bu saldırıları durdurmak için müessir bir harekette bulunamayacaklarını bildirdiklerinden, durum

karşısında Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti bu bölgeye Rumların takviye kuvvetleri getirmek maksadı ile kullandıkları yolun Türk Hava Kuvvetleri tarafından bombalanma ve bu suretle tecavüzleri durdurma hareketine geçmek zaruretinde kalmıştır. Türk uçakları tarafından yapılacak bu hareket, mezkûr bölgede sırf askerî hedefleri istihdaf eden sınırlı bir zabıta ve meşru bir savunma hareketidir. Türkiye Cumhuriyetinin Garanti Andlaşması ile yüklenmiş olduğu vecibelere uygun olarak girişmiş bulunduğu bu hareket ...derhal Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine bildirilmiş ve gerekli tedbirlerin alınmasının Konsey'den âcilen tezekkürü talep edilmiştir.

şeklinde açıklamış (Dışişleri Belleteni 1964a: 26) ve böylece şiddet kullanımını gerek meşru müdafaa gerekse de garantörlük statüsü temelinde meşru bir zemine oturtmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye, 1964 Kıbrıs Krizi'nin yönetilmesi çerçevesinde insan haklarının korunması gibi objektif hukukî statü kazanarak geniş anlamda devletlerin ahdî hukukunun bir parçası haline gelen ilkeleri de sıklıkla dile getirmek suretiyle kriz yönetimi sürecinde benimsediği politikaların meşruiyet zeminini güçlendirmiştir. Nitekim dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, 25 Aralık 1963 tarihli İngiltere, Yunanistan, Fransa, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne konuya ilişkin gönderdiği mektubunu

insan hak ve hürriyetlerinin evrensel resmi belgelerde teminatını bulduğu şu 20. asırda Kıbrıs Türklerine karşı girişilmiş bulunan bu alçakça katliam hareketlerini yüksek bilginize sunar ve... son verilmesi için... her imkânın kullanılmasının temin buyurulmasını... rica ederim.

şeklinde sonlandırarak (Bk. *Milliyet* 1963), insan haklarının korunması hususundaki objektif hukuka vurgu yapmıştır.

Türkiye ahdî hukukunun bir ihlâli olarak gördüğü 1964 Kıbrıs Krizi'ni yönetirken, ahdî hukukundan doğan hak ve yükümlülükleri uluslararası iş birliği yolu ile tek tarafı ve meşru olmayan bir biçimde kullanmaktan kaçınmıştır. Başbakan İsmet İnönü TBMM Genel Kurulu'nda

...2-3 günden beri Kıbrıs Devleti'ni meydana getiren anlaşmalar ve muahedeler gereğince Kıbrıs'taki nizamı değiştirme teşebbüsü halinde garanti vermiş olan üç Devlet Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında bir müşterek müdahale müzakeresi yapılmaktadır. Dün akşam böyle bir müşterek müzakere ve müdahaleyi biz teklif ettik ve muhabere ile

cerayan eden müzakereler neticesinde muahedenin verdiği münferiden müdahale hakkını kullanmaya başladık...

(Neziroğlu vd. 2014: 385) ifadeleri ile bu durumu net bir biçimde ortaya koymuştur.

Ayrıca Türkiye'nin karar birimleri Kıbrıs sorununu bir milli dava olarak görmüş ve sık sık bölgede yaşayan *soydaş*ların Türkiye'nin garantisi altında olduğunu vurgulamıştır. Nitekim tercih edilen bu dile ilişkin İnönü'nün 1964 yılının şubat ayında yaptığı şu konuşma örnek verilebilir:

...Kıbrıs Anayasasının dışında bir politika takip ederek muahedelerin hükümlerini gayrimevcut imiş gibi yürütmek isteyen Arşovek Makarios'un politikası hukuk manzarasında bir iddiaya dayanmaktadır. Birleşmiş Milletler Anayasası, Zürih ve Londra andlaşmaları ile teessüs eden nizam buna müsaade etmez. Yani, teminatçı devletler vardır... Kıbrıs'ta bulunan iki cemaate dayanan cumhuriyetin hayatı, birtakım komşu devletlerin hayati emniyetleri mülahazasıyla, müşterek hükümlere bağlanmıştır...

Ayrıca İnönü bu konuşmasına “ne şekilde bir mutabakat hâsil olursa olsun, Türk Cemaatinin ve Kıbrıs'taki nizamın tesisi güvenliğin sağlam bir surette tesisi, ‘büyük kuvvetlere ihtiyaç vardır...’ hakikatini meydana çıkaracaktır. Ve bu kuvvet bulunacaktır...” (*Millet Meclisi Tutanak Dergisi* 18.02.1964: 11-12) şeklinde devam ederek askerî yöntemlere de işaret etmiştir.

Sonuç itibarıyla Türkiye'nin 8-9 Ağustos 1964 tarihlerinde Rum mevzilerini bombalamasıyla sınırlı bir şiddetin yaşandığı 1964 Kıbrıs Krizi, 9 Ağustos 1964 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nin 193 sayılı kararı uyarınca tarafların ateşkesi kabul etmeleri ile sonlanmıştır (Bk. Security Council Resolutions, No: 193). Krizin ateşkes ile sonlanmasıyla birlikte oluşan *zımni yeni statü*, Kıbrıs Adası'nın bundan sonraki süreçte de krizler üretmesini engelleyememiştir. Kaldı ki ateşkes ile birlikte her ne kadar kriz sonlanmış olsa da taraflar arasındaki uyuşmazlık sona ermemiştir. Bu çerçevede Türkiye, garantörlük yükümlülüğü çerçevesinde ahdî hukukunun bir ihlali olarak gördüğü 1964 Kıbrıs Krizi'ni yönetme noktasında daha çok askerî güç kapasitesini ön planda tutarak siyasi bir çözüm arayışında olmuştur. Ahdî hukukun ihlalden doğan 1964 Kıbrıs Krizi içerisinde, bu ihlale tepki doğrudan devletin en üst makamlarından gelmiş ve söylem-eylem tutarlılığı sağlanmıştır. Türkiye her ne

kadar sınırlı askerî güç kullanmak suretiyle Kıbrıs Türklerine yönelik saldırıları büyük ölçüde engelleyerek 1964 Kıbrıs Krizi'ni sonlandırmış olsa da ilerleyen süreçte Kıbrıs sorunu, taraflar arasında bir uyuşmazlık konusu olarak var olmaya devam etmiştir.

1967 Kıbrıs Krizi

Türkiye'nin en uzun soluklu sorunlarından bir tanesi olan Kıbrıs sorunu, 1967 yılının Nisan ayı içerisinde Yunanistan'da yapılan bir askerî darbe ile birlikte yeniden gündeme oturmuştur. Bu askerî darbe ile birlikte Yunanistan, Ada üzerindeki iddialarını yeniden yüksek sesle dillendirmeye başlamıştır. Bu çerçevede 9-10 Eylül 1967 tarihinde, Türkiye ve Yunanistan arasında Keşan ve Dedeoğaç'ta Başbakanlar düzeyinde bir zirve düzenlenerek, konuya ilişkin tarafların görüşleri tartışılmıştır. Bu çerçevede Türkiye, Yunanistan'ın Ada'nın kendilerine ilhakı durumunda Türkiye'ye Ada'da bir askerî üs verebileceğine ilişkin teklifini reddetmiştir (Sönmezoglu 2015: 301). Bunun devamında 15 Kasım 1967 tarihinde Türk nüfusun yoğun olduğu Boğaziçi ve Geçitkale köylerine gerçekleştirilen Rum saldırıları, Türkiye açısından Kıbrıs'a ilişkin yeni bir krizi tetiklemiştir (*Milliyet* 1967a). Ayrıca bu çatışmalar neticesinde 24 Kıbrıs Türkü hayatını kaybetmiştir ki dönemin BM Genel Sekreteri de olaya ilişkin raporunda, olayların planlı bir şekilde meydana geldiğini açıkça ortaya koymuştur (*Dışişleri Belleteni* 1967: 83-84). Böylece çalışmanın bir önceki başlığı altında verilen Kıbrıs Cumhuriyeti'ne ilişkin statü ve dolayısıyla taraf devletlerin ahdî hukukları bir kez daha ihlâl edilmiştir. Nitekim Ada'da Türklere karşı girişilen saldırılar, tıpkı 1964 krizinde olduğu gibi gerek Kıbrıs Cumhuriyeti'nin doğrudan tarafı olduğu ahdî hukukun, gerekse insan haklarına ilişkin oluşmuş hâlihazırdaki objektif statünün ihlâli anlamına gelmektedir. Bu ihlâl karşısında Türkiye, 17 Kasım 1967 tarihinde Yunanistan'a ve Kıbrıs Cumhuriyeti'ne verdiği nota ile her iki devletten bağlı buldukları ahde uygun hareket etmelerini istemiştir. Bu istemler arasında antlaşmalara aykırı olarak Ada'ya sokulan Yunan askerlerinin çekilmesi, saldırıya uğrayan Boğaziçi ve Geçitkale köylülerine ilişkin tazminat ve yine Kıbrıs Cumhuriyeti statüsüne aykırı olarak oluşturulan Rum Milli Muhafız Ordusu'nun dağıtılması gibi Ada'daki statükonun eski haline getirilmesini amaçlayan maddeler bulunmaktadır. Nitekim bu istekler ilk etapta kabul edilmese de gerek ABD'nin arabuluculuk girişimleri gerekse de Türkiye'nin askerî güç kullanma tehdidi, Yunanistan'ın 30 Kasım 1967 tarihinde bu istekleri büyük ölçüde kabul et-

mesine yol açmıştır. Bununla birlikte her ne kadar Kıbrıs Cumhuriyeti bu istekleri kabul etmese de adadaki Türk varlığına olan saldırıların büyük ölçüde durdurulması, krizin Türkiye açısından ortadan kalkmasına sebep olmuştur (Aksu 2008: 127-128).

Toplamda 17 gün süren 1967 Kıbrıs krizi çerçevesinde Türkiye, kriz yönetimi stratejisi olarak tıpkı 1964 Kıbrıs krizinde olduğu gibi *zorlayıcı diplomasiyi* tercih etmiştir. Ayrıca kriz yönetimi tekniği bakımından da şiddet içermeyen *askerî tehdidin* önemli ölçüde Türkiye tarafından tercih edildiği görülmektedir. Bu çerçevede Türkiye gerek kriz yönetimi stratejisini gerekse de kriz yönetimi tekniğini ahdî hukukun getirdiği hak ve yükümlülükler çerçevesinde meşrulaştırmıştır. Öyle ki dönemin Başbakanı Süleyman Demirel olayların patlak verdiği sırada Kıbrıs'a TSK unsurlarının gönderilebilmesi için Meclis'ten hükümet adına yetki talep ederken, bu yetki talebinin meşruiyetini tıpkı 1964 yılında olduğu gibi "mer'i [yürürlükte olan] milletlerarası andlaşmaların verdiği hakka" dayandırmıştır (*Milliyet* 1967b, Bu konuda ayrıca bakınız: *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 2, Toplantı 3, Birleşim 6, c.22, 20.11.1967: 126-127). Öte yandan dönemin Türkiye'nin karar birimleri, Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeleri insani boyutuyla da ele almıştır. Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil 20 Temmuz 1967 tarihli açıklamasında adadaki durumu özetledikten sonra, Ada Türklerinin güvenliklerinin Türkiye için öncelikli olduğunu belirtmiş ve Türkiye'nin kararlılığını "her alanda icap eden tüm tedbirler alınmıştır" şeklinde ifade etmiştir (*Milliyet* 1967c). Ayrıca 22 Temmuz 1967 tarihinde Türkiye, müttefik ülkelere verdiği açıklama metninde adadaki tecavüzlerin kabul edilemez olduğunu ve bunun sorumlusunun Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti olduğunu belirterek, Kıbrıs'taki olaylar karşındaki tutumunu şu şekilde ortaya koymuştur:

Türkiye, Kıbrıs devletine vücut veren andlaşmalarla imzalanmış ve andlaşmalarla Kıbrıs anayasasının tamamının yürürlükte bulunmasını garanti etmiş üç devletten birisidir. Binaenaleyh, Devletler Umumî hukukuna göre bu vecibelerini yerine getirmek için andlaşmalarda kendisine sağlanmış olan bütün hakları kullanacak, bunda hiçbir gayrı meşruluğa düşmeyecektir... (*Milliyet* 1967d).

Türkiye'nin karar biriminin yukarıda verilen tutumu, özellikle askerî müdahale hususunda, ABD'nin konuya müdahil olması ile birlikte kısmen bir değişikliğe uğradığı görülmektedir. ABD'nin arabuluculuğu ile birlikte hükümet

kanadında, Başbakan Demirel başta olmak üzere, sorunun barışçıl yollarla çözülmesi fikrinin daha ağır bastığı anlaşılmaktadır. Örneğin Demirel'in 24 Temmuz 1967 tarihindeki konuşmasında “Türkiye medeni bir devlettir. Herkes konuşur, milli menfaatlerimiz neyi icap ettiriyorsa o yapılır. Akılselime yerine, hiddeti ikame etmek milli menfaatlerimize aykırıdır” diyerek bu duruma işaret etmiştir. Ayrıca dönemin Genelkurmay Başkanı da gazetecilere hitaben “çocuklar sizden bir ricam var. Vurup kırmaya iltifat etmeyin. Böyle zamanlarda bütün dünyanın sempatisini üzerimize çekmemiz lazım” (*Milliyet* 1967e) şeklindeki açıklaması, Türkiye'nin askerî müdahaleden ziyade diplomatik bir çaba ile sorunu çözme düşüncesine doğru yöneldiğini göstermesi bakımından önemlidir. Buradan da anlaşılıyor ki Türkiye, kriz yönetimi evresinde NATO ve BM gibi uluslararası örgütler ile ABD gibi küresel güçler ile diyalog kanallarını olabildiğince açık tutmaya özen göstermiştir. Nitekim ABD'nin Kıbrıs özel temsilcisi Cyrus Vance'ın arabuluculuk rolünü üstlenerek Yunanistan'ı Türkiye'nin istemlerine büyük ölçüde ikna etmiş olması, Türkiye'nin kriz yönetimi tekniği bakımında arabuluculuk faaliyetlerini 1967 krizinde etkin bir biçimde kullandığını göstermektedir. Öte yandan Türkiye, krizin Ada'da Yunanistan'ın da dâhil olduğu geniş çaplı bir savaşa dönüşmesi olasılığını da dikkate almıştır (Bk. Aksu 2008: 142). Kasım ayında Yunanistan'a verilen notada, Ada'ya antlaşmalara aykırı olarak yerleştirilmiş Yunan askerlerinin bölgeyi terk etmesi istenerek, “bu yapılmadığı taktirde Türkiye'nin de... Gerekli dengeyi sağlamak amacıyla aynı oranda kuvveti Ada'ya sevk etme kararı aldığı” bildirmiştir (*Milliyet* 1967f). Böylece Türkiye, ahdî hukukunun ihlâl edildiği 1967 Kıbrıs Krizi'ne ilişkin kriz yönetimi süreci çerçevesinde Ada statüsündeki dengenin korunmasından yana tavır takınarak, krizi önemli ölçüde büyütecek tek taraflı girişimlerden uzak durmuştur.

Öte yandan Türkiye açısından 1964 ve 1967 Kıbrıs krizleri arasındaki temel fark, şiddet seviyesindeki farklılıktır. Nitekim 1964 Krizi'nde zorlayıcı diplomasi çerçevesinde yukarıda da değinildiği gibi sınırlı şiddet içeren bir kriz yönetimi tekniği kullanılmasına karşın, 1967 Krizi'nde doğrudan şiddet kullanımına yer verilmemiştir. Hiç şüphesiz bunun en temel sebebi, 1967 Krizi'nin çok daha kısa süreli olmasıdır. Bir başka ifadeyle hasım devletlerin Türkiye'nin istemlerini çok daha kısa sürede kabul etmesi, Türkiye'nin kriz yönetiminde şiddetin seviyesini arttırmamasının en temel sebeplerinden bir tanesidir. Fakat en nihayetinde zorlayıcı diplomasinin de gereği olarak Türkiye, kendisine hak ve yükümlülükler yükleyen ahdî hukuku temel meş-

rulaştırıcı unsur olarak kabul edip, şiddet kullanma ihtimalini hiçbir zaman sıfıra indirmemiştir. Nitekim Cyrus Vance'nin girişimleri sürerken Türkiye, gerek donanmasını Akdeniz'deki uluslararası sularda gezdirmek ve gerekse de savaş uçaklarını Ada üzerinde uçurmak suretiyle askerî seçeneklerin her zaman gündeminde olduğunu ortaya koymuştur.

1974 Kıbrıs Krizi

1963 yılından itibaren birçok kez ihlâl edilen, esasen kâğıt üzerinde var olan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin statüsü 1974 yılına gelindiğinde yeniden gündeme gelmiştir. Fakat 1974 Kıbrıs Krizi'nin diğer iki krizden temel farkı, ada Rumları arasında *enosis* çerçevesinde bir görüş ayrılığının ortaya çıkması ve krize giden süreçte bu görüş ayrılığının etkili olmuş olmasıdır. Öyle ki 1967 ateşkese aykırı olarak Ada'ya yeniden gelen Yorgo Grivas, bir an önce Yunanistan ile birleşmenin gerekliliğini vurgularken, Makarios ise, diğer yandan, *enosis* düşüncesinin zamanla gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Böylece Makarios'a karşı artan tepki, Yunanistan'daki askerî yönetimin de Grivas'ı desteklemesiyle birleştiğinde Kıbrıs, önemli bir kargaşa ile karşı karşıya kalmıştır. Bu kargaşanın bir sonucu olarak 15 Temmuz 1974 tarihinde Makarios'a karşı bir darbe sonucu Ada'nın yönetiminin Nikos Sampson'ın eline geçmesi, Türkiye açısından 1974 Kıbrıs Krizi'nin tetikleyicisi olmuştur.

Türkiye 1974 Kıbrıs Krizi'ni, temel olarak Kıbrıs'a ilişkin tüm krizlerde olduğu gibi ahdî hukukun bir ihlâli olarak görmüş ve politikalarını bu çerçevede belirlemiştir. Nitekim dönemin Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık, 16 Temmuz 1974 tarihinde konuya ilişkin değerlendirmenin yapıldığı bir toplantı sonrası şöyle demiştir:

... [B]ilindiği gibi, Kıbrıs sorunu milletlerarası bir sorundur ve Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve Kıbrıs'ta iki cemaatin andlaşmalara dayanan akdî yükümlülükleri bulunan bir meseledir. Türkiye'nin bu teşebbüsün herhangi bir şekilde bu ahdî statüyü ihlâl etmesine müsaade edemeyeceği tabiidir.... (*Milliyet* 1974a)

Hasan Esat Işık tarafından da açık bir biçimde ahdî hukuka yapılan vurgu, esas olarak Türkiye'nin krize ilişkin politikalarının da temel meşrulaştırıcı unsuru olmuştur. Bununla birlikte Türkiye bu darbenin bir Yunan darbesi olduğunu öne sürerek ahdin yalnızca Kıbrıs Cumhuriyeti'nce değil Yunanistan tarafından da ihlâl edildiğini ortaya koymuştur (Bk. *Milliyet* 1974a). Öte

yandan kriz yönetimi açısından bakıldığında ise Türkiye, genel olarak Kıbrıs'a ilişkin kriz yönetimi stratejilerinden farklı bir yol izleyerek *zorlayıcı diplomasi* stratejisi yerine *karşı tarafın yanlış hesap yapmasını önlemek için kararlılık ve azim gösterme stratejisi* (*conveying commitment and resolve*) çerçevesinde hareket etmiştir (Aksu 2017: 107). Bu çerçevede Türkiye Ada'da değişen duruma yönelik olarak statükonun eski haline getirilmesi ve istikrarın yeniden sağlanması için 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Barış Harekâtı'nı icra etmiştir. Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in harekâtın gerekçesini belirten açıklaması ise şöyledir:

Kıbrıs'taki son Yunan hareketi, yalnız bir hükümet darbesi değildi. Onun ötesinde, bağımsız Kıbrıs [D]evleti'ni temelinden yıkmayı amaçlayan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yasa niteliğindeki anlaşmaları çığneyen bir hareketti. Türkiye'nin davranışı ise, bir garantör devlet olarak, uluslararası anlaşmalara göre, Kıbrıs'ın bağımsızlığından, top- rak bütünlüğünden, anayasal düzeninden sorumlu bir devlet olarak, Türkiye'ye düşen bir yetkinin ve görevin yerine getirilmesidir... (Bektaş 2013: 129).

Ecevit'in bu açıklamasından da anlaşılmaktadır ki Türkiye, Kıbrıs'taki bu statü değişimini doğrudan ahdi hukuk çerçevesinde yorumlamaktadır. Fakat burada bir başka önemli husus da Türkiye'nin tek taraflı bir *oldubittiden* ziyade, Ada'da bir denge oluşturduktan sonra müzakere yolu ile krizi çözmek istemesidir. Nitekim bu noktada Türkiye, tıpkı Kıbrıs'a ilişkin diğer krizlerde de olduğu gibi uluslararası hukukun dışına çıkmamaya özen göstermektedir. Bu sebeptendir ki Türkiye 22 Temmuz 1974 tarihinde, Ada'nın küçük bir kısmında kontrolü sağladıktan sonra, BM'nin 353 sayılı ateşkes çağrısına riayet ettiğini açıklamıştır (*Cumhuriyet* 1974, ayrıca bk. Toluner 1977: 283). Ayrıca bu *sınırlı bir amaca sahip müdahaleyi uluslararası hukuktan ve garantör devlet* statüsüne sahip olduğu antlaşmalardan doğan hak ve yükümlülüklerine dayandırdığı meşru müdafaa hakkı çerçevesinde gerekçelendirmiştir. Nitekim Ecevit 23 Temmuz 1974 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada bu durumu şöyle ifade etmiştir:

Değerli arkadaşlarım, takdir buyurursunuz ki, Kıbrıs'ta garantör bir devlet olmanın bize tanıdığı görev ve yetkiye dayanarak barış sağlamak üzere ve yıkılmak istenen bağımsız Kıbrıs Devleti'nin yeniden kurulabilmesi olancağını, işlemez hale getirilen anayasal düzenin yeniden işler

duruma getirilebilmesi olanağını sağlamak üzere girişmiş olduğumuz bu harekâtın amaçları da bu şekilde kendiliğinden sınırlanmış olmaktadır. (Neziroğlu vd. 2014: 488)

Fakat buradaki ayırıcı husus, Türkiye'nin 1974 harekâtı ile Ada'daki statünün 15 Temmuz 1974 öncesine döndürülmesini amaçlamamış olmasıdır. Çünkü her şeyden önce bu statü, Yunanistan ve Kıbrıs Rumları'nın lehine olup, esasen sorunun da başlangıcını oluşturmaktadır. Bu noktada Türkiye'nin asıl amacı, Ada'da askerî müdahale sonucu oluşturduğu fiili durumdan da yararlanarak, çıkarlarına uygun kalıcı ve yeni bir çözüm için müzakere masasına oturmaktadır (Toluner 1977: 272). Bunun devamında Türkiye'nin benimsemiş olduğu *şiddet içeren çoklu çözüm* tekniğinin ikinci ayağı sayılabilecek müzakere aşaması, 25 Temmuz 1974 tarihinde Cenevre'de garantör devletlerin bir araya geldikleri konferans ile başlamıştır. Bu konferans sonucunda Türkiye, adadaki fiilî ve askerî üstünlüğünün yanı sıra müdahalenin uluslararası hukuk bakımından haklılığından da yararlanmıştı. Böylece 30 Temmuz 1974 tarihinde imzalanan Cenevre Anlaşması'nda hemen hemen bütün isteklerini taraflara kabul ettirebilmiştir (Bk. Toluner 1977: 292).

Birinci Cenevre Konferansı'nın ardından 8 Ağustos 1974 tarihli ikinci Cenevre Konferansı ile devam eden müzakerelerin bir daha toplanma kararı almaksızın dağılmasıyla birlikte Türkiye, Kıbrıs Adası'ndaki harekâtına ahdî hukuku temel alarak fakat bu sefer daha çok insan hakları ihlallerine ilişkin bir gerekçelendirme ile devam etmiştir (Toluner 1977: 329-332). Başbakan Ecevit, 15 Ağustos 1974 tarihinde harekâtın gerekçelerini şöyle açıklamıştır:

...30 Temmuzda imzalanıp yayınlanan Cenevre deklarasyonunun kendilerine [Yunan ve Rum tarafı] yüklediği görevlerden hiçbirini yerine getirmemişlerdir. Deklarasyonun açık hükümlerini, devletlerarası hukuk kurallarını ve insanlık haklarını göz göre göre çiğneyerek, güçlerinin yettiği her yerde, silahsız ve savunmasız Türk topluluklarına esir ve rehin muamelesi yapmayı sürdürmüşlerdir... (*Milliyet* 1974b).

Bu açıklamadan da anlaşılmalıdır ki, Yunanistan ve Kıbrıs Rum toplumunun Cenevre Anlaşması'nda kabul edilen hükümlere aykırı olarak Ada'daki Türk toplumuna karşı şiddet eylemlerini sürdürmesi, Türkiye'yi harekâta kaldığı yerden devam etmeye zorlamıştır. Gerçekten de ateşkesle rağmen Ada'nın güneyindeki bazı bölgelerde Türklerin zor koşullarda yaşamak zorunda bira-

kıldıkları anklav bölgeler oluşmuştur. Bu gerekçeyle 20 Temmuz harekâtına kaldığı yerden devam Türkiye, 16 Ağustos 1974 tarihinde BMGK'nın 360 sayılı kararına uyarak ateşkes ilân etmiştir (Security Council Resolutions, No: 360). Böylece harekât sonunda Kıbrıs'ta BMGK kararlarına uygun bir biçimde fiilî bir iki kesimlilik yaratılmıştır.

Yukarıda da görüldüğü şekilde Türkiye'nin karar birimleri 1974 Kıbrıs Krizi'ni ahdî hukukun bir ihlâli olarak görmüş ve kriz yönetimi strateji ve tekniğini ona göre belirlemiştir. Bu çerçevede *karşı tarafın yanlış hesap yapmasını önlemek için kararlılık ve azim gösterme stratejisi (conveying commitment and resolve)* gereğince ilk etapta Ada'ya ahdî hukuktan doğan hak ve yükümlülükleri temelinde askerî bir müdahalede bulunmuş ve ardından krizin çözümünü müzakereler yolu ile sağlamaya çalışmıştır. Müzakerelerin çıkmaza girmesiyle birlikte, bu kez, daha çok Ada'daki insan hakları ihlallerini ileri sürerek harekâta kaldığı yerden devam etmiş ve en nihayetinde Kıbrıs Adası'nda fiilî iki kesimliği gerçekleştirmiştir. Nitekim Türkiye'nin bu noktadaki haklılığı, harekâtın devamında ele geçirilen Türk köylerindeki toplu mezarlar ile ortaya çıkmıştır. (Bu konuda ayrıca bk. Toluner 2004: 229-238.) Öte yandan Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Krizi'ne ilişkin tutumu, devletin karar alma mekanizmasının en üst düzeyindeki isimler tarafından kamuoyuna açıklanmıştır. Buradaki en önemli husus, konunun bir *milli dava* olarak Türkiye'nin temel çıkarlarını ilgilendirdiğine ilişkin sürekli yapılan vurgudur (Bu konuda bk. Erhan vd. 2015: 145-170). Bu noktada, Türkiye'nin karar birimlerinin söylemlerinde askerî şiddet unsurunun sıklıkla dile getirilmesi ve bu şiddetin meşruiyetinin ahdî hukuka dayandırılması da bir başka dikkate değer husustur.

Genel bir bakış açısıyla değerlendirilirse Türkiye, uluslararası hukuk ve toplumsal bağlar ile bağlı olduğu Kıbrıs Cumhuriyeti'nin statüsünün tek taraflı değiştirilmesini ahdî hukukunun bir ihlâli olarak değerlendirmiştir. Bu çerçevede kriz yönetimi sürecinde ahdî hukuka sıkça vurgu yaparak, politikalarını bu zeminde şekillendirmiştir. Bunun devamında Türkiye'nin askerî kapasitesi de Kıbrıs'a ilişkin krizleri yönetmesinde belirleyici bir unsur olmuştur. Nitekim askerî kapasitesinin görece yetersiz olduğu 1964 ve 1967 krizlerinde şiddet kullanma tehdidi ile krizi yönetirken, zamanla artan askerî kapasitesinin de etkisiyle 1974 Kıbrıs Krizi'nde şiddet unsurunu doğrudan kullanarak müzakerelerde avantaj elde etmiştir. Buradan da anlaşılmaktadır ki Türkiye Kıbrıs'a ilişkin krizlerde kararlılığını yüksek tutarak gerekirse şiddet kullanımını

nı da meşru görmüştür. Öyle ki bu şiddet kullanımını da ahdî hukuk ve insan hakları temelinde meşrulaştırarak, kriz yönetiminde gerek askerî şiddet gerekse müzakereler ve arabuluculuk tekniklerini tercih etmiştir. Sonuç itibarıyla 1974 Kıbrıs Krizi Türkiye açısından doğrudan askerî bir çözüme başvurulmuş, fakat bu askerî müdahale taraflar arasındaki uyuşmazlığın çözülmesini sağlayamamıştır. Peki, Kıbrıs dışında Türkiye'nin garantörlük yükümlülüğü bulunan topraklarda ortaya çıkan krizlerde Türkiye'nin karar birimleri nasıl bir politika izlemiştir? Çalışmanın bir sonraki başlığında 1991 Nahçıvan Krizi özelinde işte bu sorunun cevabı aranacaktır.

Türkiye'nin Ahdî Hukuku Bakımından 1991 Nahçıvan Krizi

Nahçıvan özerk bölgesinin Türkiye ile tarihi olduğu kadar hukukî anlamda da temel bir bağı bulunmaktadır. 2 Aralık 1920 tarihli Gümrü, 16 Mart 1921 tarihli Moskova ve 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşması, Nahçıvan'ın hukukî statüsünü belirleyen ve Türkiye'nin de taraf olduğu antlaşmalardır. Gümrü Antlaşması'nın 2. maddesi ile Türkiye, Nahçıvan'ın doğrudan koruyuculuğunu üstlenmiştir. Ayrıca 3. madde içerisinde bu bölge "Türkiye'nin tarihsel, etnik ve hukuksal ilişkisi inkâr edilemez topraklar..." olarak betimlenmiştir. Her ne kadar Gümrü Antlaşması onaylanmamış ve dolayısıyla yürürlüğe girmemişse de o dönem ve daha sonrası için Türkiye'nin Nahçıvan'a bakışı açısından önemli bir göstergedir. Gümrü Antlaşması'nın yürürlüğe girmemesinin ardından Türkiye gerek doğu sınırını gerekse de Nahçıvan'ın statüsünü belirleyen 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşmanın 3. maddesi "...koruyuculuk hakkını üçüncü bir devlete hiçbir zaman bırakmamak koşuluyla Azerbaycan koruyuculuğunda özerk bir bölge oluşturulması konusunda anlaşmışlardır..." şeklinde bir ifadeyle Nahçıvan'ı, Azerbaycan'ın himayesinde özerk bir statüye kavuşturmuştur. Öte yandan Moskova Antlaşması'na ilave olarak 13 Ekim 1921 tarihinde Türkiye ile dönemin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinden Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan arasında Nahçıvan'ın Moskova Antlaşması çerçevesindeki statüsünü teyit eden Kars Antlaşması imzalanarak, Nahçıvan'ın statüsüne son şekli verilmiştir. Nitekim taraflar arasında Moskova Antlaşması dışında imzalanan önceki antlaşmaların geçersiz kılındığı Kars Antlaşması'nın 5. maddesinde Nahçıvan'ın statüsü, "... Azerbaycan'ın koruyuculuğunda özerk bir bölge..." olarak teyit edilmiştir. (Soysal 2000: 19-20, 32-38, 41-47, Olgun vd. 2014). Nahçıvan'ın bu özerk statüsü, Ermenistan ve Azerbaycan'ın 1991 yılında ba-

ğımsızlıklarını ilân etmelerini takiben Dağlık-Karabağ bölgesinin kontrolüne ilişkin uzun soluklu bir çatışmaya girişmeleriyle tehdit altına girmiştir (Cornell 1998: 51-72). Bu çerçevede Türkiye'nin karar birimi bakımından Nahçıvan Krizi'nin tetiklenmesi 18 Mayıs 1992 yılında Ermeni kuvvetlerinin Türkiye ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasındaki bağlantının da sağlandığı Sederek kasabasına yönelik saldırısıyla başlamıştır (Batur 1992a). Her ne kadar daha önceden Ermenistan'ın Nahçıvan'a saldırıları olmuşsa da Sederek bölgesine yapılan bu saldırının Nahçıvan ile Türkiye'nin arasındaki bağlantıyı koparabilme ihtimali nedeniyle Türkiye tarafından kriz olarak algılanmıştır. Ayrıca Ermenistan'ın ahdî hukuka aykırı olarak Türkiye'nin doğu sınırlarını da kesinleştiren Kars Antlaşması'nı tanımadığını açıklayarak bölgeden toprak taleplerinde bulunması Türkiye açısından Ermenistan saldırılarının bir kriz olarak algılanmasını kolaylaştırmıştır (Sönmezoğlu 2016: 350-351, Kaya 2009: 224-233). Türkiye'nin, son olarak, ahdî hukukunun ihlâl edildiği bir başka husus ise Ermenistan'a ait top ve roketlerin zaman zaman Türkiye sınırının içlerine düşmesidir. Nitekim bu durum doğrudan Türkiye'nin kendi sınır ve halkının güvenliği bakımında uluslararası toplum tarafından tanınmış olan egemenlik hakkının doğrudan ihlâl edilmesi anlamına gelmektedir (*TBMM Tutanak Dergisi*, 1992: 204). Yukarıda da verildiği üzere Nahçıvan'ın statüsü “koruyuculuk hakkını üçüncü bir devlete hiçbir zaman bırakmamak koşulu ile” Azerbaycan'ın koruyuculuğu altındadır. Türkiye de bu statünün oluşmasında imzacı ülkelerden birisi olarak Nahçıvan'ın statüsünün korunması noktasında söz sahibi bir ülke konumundadır (Aydın 2002: 403). Bu çerçevede Ermenistan'ın uluslararası hukuk bakımından hâlâ yürürlükte olan Kars Antlaşması'nı tanımayıp Nahçıvan'ı işgal etme girişimi Türkiye'nin tarafı olduğu ahdî hukukun ihlâli anlamına gelmektedir. Kaldı ki BM Güvenlik Konseyi tarafından benimsenen 30 Nisan 1993 tarihli ve 822 sayılı kararla Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarını boşatmaya çağırarak uluslararası hukuk ihlâlini de açık bir biçimde ortaya koymuştur. (Security Council Resolutions, No: 822). Bu noktada Türkiye de konuya bu şekilde yaklaşmıştır. Öyle ki Ermenistan'ın Sederek bölgesine saldırıları başladığında dönemin Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü “[b]izim Nahçıvan'ın varlığında imzası bulunan bir ülke olarak toprak bütünlüğünün korunması ve orada yaşayan insanların kazaya uğramaması için büyük dikkatimiz var” (*Milliyet* 1992a) diyerek Türkiye'nin konuya ahdî hukuk çerçevesindeki ilgisini ortaya koymuştur. Öte yandan dönemin Dışişleri Bakan Vekili Onur Kumbarcıbaşı “Nahçıvan Ka-

rabağ'a benzemez, imza koyduğumuz andlaşmalar var" (Sazak 1992) şeklinde bir açıklama yaparak, Türkiye'nin Nahçıvan'ın statüsüne yönelik bir saldırıya kayıtsız kalamayacağını ilk sinyallerini vermiştir. Nahçıvan'daki Ermeni saldırılarını kendisi açısından bir kriz olarak gören Türkiye, bu doğrultuda kriz yönetimi stratejisi olarak *zorlayıcı diplomasi (coercive diplomacy)* stratejisini ve buna uygun kriz yönetimi tekniği olarak da şiddet içermeyen *askerî* tedbirleri benimsemiştir. Bu çerçevede güç kullanma tehdidinin ilk adımı olarak 19 Mayıs 1992 tarihinde Nahçıvan sınırına bir mekanize tugay ve bir tümen konuşlandırılmıştır (Batur 1992b). Bunun devamında, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, 28 Mayıs 1992 tarihinde Türkiye ile Nahçıvan arasındaki ulaşımı sağlayan Hasret Köprüsü'nün açılışında "kim kuvvet kullanarak toprak kazanma yoluna giderse, bilmelidir ki, kendisinden daha kuvvetlisi de vardır ve pişman olacaktır" (*Milliyet* 1992b) diyerek Türkiye'nin askerî kararlılığını bir kez de söylem düzeyinde ortaya kaymak suretiyle *zorlayıcı diplomasi* stratejisinin devamlılığını sağlamıştır. Türkiye her ne kadar Nahçıvan'daki olaylara kayıtsız kalmasa da ülkenin olaylara hangi ölçüde müdahil olacağı hususu, devletin zirvesinde görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Nitekim dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal Türkiye'nin ahdî hukukuna da vurgu yaparak, Nahçıvan'a askerî bir müdahalede bulunulması gerektiğini savunmuştur. Öte yandan dönemin hükümeti, özellikle Başbakan Süleyman Demirel, doğrudan bir askerî müdahalenin taraftarı olmamıştır (Bila 1992a). Örneğin 23 Mayıs 1992 tarihli bir konuşmasında Demirel şöyle demiştir: "... savaştık tek devlet biz miyiz? Askerî olan tek devlet biz miyiz? Bu duruma rağmen hâlâ niye harp etmiyorsunuz derlerse ben de o zaman kim harp etmek istiyorsa buyursun gitsin derim" (Bila 1992b). Esas olarak krizin hemen başında yukarıda da verildiği üzere hükümet ve Dışişleri Bakanlığı Türkiye'nin ahdî hukukuna vurgu yaparak müdahale olasılığına işaret etmiş, fakat çok geçmeden bu söylem, sorunun diplomatik yollarla çözülmesi gerektiği gibi ihtiyatlı bir yaklaşım halini almıştır.

Nahçıvan'a ilişkin olayların Türkiye gündemine yeniden oturması 1993 yılının Nisan ayında Ermenistan'ın bölgeye olan saldırılarının artmasıyla gerçekleşmiştir. Bu olaylar karşısında ilk ciddi tepki Cumhurbaşkanı Özal'dan gelmiştir. Nitekim Özal "ben daha önce de söyledim dışimizi göstermezsek bu iş halledilmez" demiş ve ayrıca Türkiye'nin askerî bir müdahalede bulunup bulunamayacağı sorulduğunda ise "Kıbrıs'a nasıl çıktık? Bu harekate karşı çıkıldı mı...?" (Kohen 1993a) şeklinde cevap vererek, Nahçıvan ile Kıbrıs'ı aynı

çerçevede değerlendirilmiştir. Nitekim benzer bir açıklama dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'den gelmiş ve o da yaptığı açıklamada “Güvenlik Konseyi üyelerine mesaj verdik, ‘bizi yeni bir Kıbrıs’a zorlamayın’ diye uyardık...” (Kohen 1993b) diyerek Nahçıvan’ın durumunu Kıbrıs’a benzetmiştir. Ayrıca Turgut Özal, 8 Nisan 1993 tarihli konuşmasında; “...Ahdî bağlantınız var. Nahçıvan için. Size kim ne yapabilir? ... Ermeni sınırında siz ciddi bir manevra yaparsanız, ciddi bir şey yaparsanız üç tane merminiz de o tarafa düşse... Ne olur? ...” (Kohen 1993c) diyerek ahdî hukuk çerçevesinde krizin askerî önlemler ile yönetilmesini yeniden vurgulamıştır. Bunun devamında Turgut Özal’ın Nahçıvan’a ahdî hukuk çerçevesinde askerî müdahalede bulunulmasına ilişkin sıkça yaptığı vurgunun yerini 14-15 Nisan 1993 tarihlerinde Azerbaycan ziyaretiyle birlikte Süleyman Demirel’in görüşlerine daha yakın bir biçimde diplomatik önlemleri vurgulayan bir dile bıraktığı görülmektedir. Ayrıca bu gezi sırasında daha önce sıkça yaptığı Türkiye’nin Nahçıvan üzerindeki ahdî bağına hiç vurgu yapmamış ve Ermeni saldırılarını sınırların değişmezliği ve insan hakları üzerinden yorumlayarak uluslararası iş birliği çağrısı ile yetinmiştir. Nitekim Azerbaycan gezisinin sonunda;

Bir memleket, savunmasını kendisi yapar. Taşıma suyla değirmen döner mi? Bu meseleyi de onların halletmesi gerekir. Azerbaycan, hakikaten büyük bir ülke olmak istiyorsa bu işi kendisinin becermesi lazım. Bizim maddi manevi desteğimiz olur, o ayrı konu. Ama onlar namına harp edemeyiz.

şeklinde konuşarak esasen Türkiye’nin karar birimi nezdinde ahdî hukuka dayanan müdahale fikrinin de ortadan kalktığını göstermiştir (Şimşir 2011: 527). Kaldı ki 17 Nisan 1993 tarihinde Özal’ın vefatı ve sonrasında Demirel’in Cumhurbaşkanı olması ile birlikte, Türkiye Nahçıvan krizine ilişkin sınırda çeşitli askerî önlemler almışsa da söylem düzeyinde ahdî hukuk ya da *garantörlük* statüsü çerçevesinde askerî müdahale hususunu dile getirmekten kaçınmıştır. Böylece konuya ilişkin Türkiye’nin yaklaşımı esasen Demirel’in en başından beri sürdürdüğü şekilde olmuş ki Türkiye çoğunlukla sınırların değişmezliği ve uluslararası iş birliği ve insani yardım noktaları üzerinde durmuştur.

1993 yılının Eylül ayına gelindiğinde ise İran’ın Azerbaycan topraklarına girmiş olabileceğine ilişkin haberler, bölgedeki savaşın yeniden ülke gündemine oturtmuştur. Bu gelişme sonrası Cumhurbaşkanı Demirel’in başkanlığını yap-

tığı Çankaya Köşkü'ndeki zirve ile sınırdaki askerî varlık arttırılarak, savaş uçakları bir kez daha bölgede keşif uçuşları yapmıştır. Ayrıca yine bu toplantıda Başbakan Tansu Çiller tarafından Ermeni saldırılarını durdurmak üzere bölgeye asker gönderilebilmesi için meclisten yetki istenmesi önerilmişse de bu öneri kâğıt üzerinde kalmıştır (Balcı 2011: 318). Kaldı ki Azerbaycan'daki Türkiye yanlısı Cumhurbaşkanı Elçibey'in yerine ilk başlarda Rusya yanlısı politikalar izleyen Haydar Aliyev'in gelmiş olması, Türkiye'nin ahdî hukuk çerçevesinde askerî müdahaleyi iyiden iyide rafa kaldırmasına neden olmuştur (Çelikpala 2015: 117-144, Brenda 2010: 51-65). Öyle ki Başbakan Çiller 9 Eylül 1993 tarihinde Aliyev'le görüşmesinden sonra yaptığı açıklamasında, iki ülke arasında kardeşlik ilişkisi olduğunu vurgulayarak Türkiye'nin tek taraflı bir askerî müdahalesinden ziyade Rusya'yla birlikte bir barış gücü gönderme taraftarı olduğunu dile getirmiştir (Batur 1993a). Böylece bu görüşmeden sonra Nahçıvan konusu Türkiye gündeminde iç tartışmaların da etkisiyle giderek alt sıralara inmiş ve ilerleyen süreçte Nahçıvan'a zaman zaman Ermeni saldırıları yaşansa da bu saldırılar, Türkiye (karar birimi) tarafından bir kriz olarak değerlendirilmemiştir.

Özetle Türkiye açısından Nahçıvan Krizi, ahdî hukukunun ihlâl edildiği bir dış politika olarak görülmüş ve buna uygun bir biçimde *zorlayıcı diplomasi* temelinde askerî güç kullanma tehdidi ile kriz yönetilmiştir. Nahçıvan Krizi'ne ilişkin süreçte, Türkiye'nin karar birimlerinin krizi algılayış biçiminde de belirgin bir farklılık göze çarpmaktadır. Bir taraftan Turgut Özal konuyu Kıbrıs ile kıyaslayarak müdahale yanlısı bir tavır alırken, öte yandan Süleyman Demirel çok daha ihtiyatlı bir tutum sergilemiştir. İlerleyen süreçte Turgut Özal'ın da konuyu algılayış biçimi değişmiş ve en nihayetinde Türkiye'nin ahdî hukuka ve tek taraflı askerî müdahaleye olan vurgusu ortadan kalkmıştır. Böylece tercih edilen bu dilin de bir sonucu olarak, Kıbrıs krizlerindeki askerî kararlılığın Nahçıvan Krizi'nde düşük olduğu görülmektedir. Ayrıca Nahçıvan'daki Aliyev yönetimi Rusya ve İran'a yakınlaşma politikası izlemiş, bu da Türkiye'nin Nahçıvan için bir askerî müdahalede bulunma isteğini törpülemiştir. Son olarak, Nahçıvan krizinin uluslararası bir kriz halini alması riskinin Kıbrıs kriz[er]ine oranla çok daha yüksek olması, Türkiye'nin karar birimlerini böylesine farklı bir tutum sergilemeye itmiştir.

Sonuç

Ahdî hukuk, Türkiye'nin dış politika krizleri içerisinde çok önemli bir yer edinmektedir. Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Grubu'nun incelediği 36 dış politika krizi içerisinde 19'u doğrudan ahdî hukuk ile ilişkilendirilmektedir. Bu çalışmada bu 19 kriz içerisinde ahdî hukukun ihlâlinden doğan Kıbrıs ve Nahçıvan krizleri incelenmiştir. Bu doğrultuda her şeyden önce Türkiye'deki siyasi karar birimleri gerek Kıbrıs'a ilişkin krizlerde gerekse de Nahçıvan Krizi'nde, ahdî hukuku ön planda tutan vurgular yapmışlardır. Karar birimlerinin bu krizlerde ahdî hukuka vurgu yapmaları oluşturulan statüleri aşılmaması gereken bir tür *kırmızı çizgi* olarak görmüş olduklarını göstermektedir. Bu durum aslında geleneksel Türk Dış Politikası özellikleri açısından da beklenen bir tepkidir. Ahde vefa ve statükonun korunması konusunda sergilemiş olduğu duyarlılıklar açısından özellikle hasım ülkelerin yaratmak istedikleri oldu-bittiler Türkiye'nin hızlı tepki göstermesine neden olmuştur.

Eğer bir düzey farklılığı olarak görülecek ise incelenen iki kriz arasındaki belirgin farklılıklardan birisi Kıbrıs'ın doğrudan Türkiye'nin kendi haklarını ilgilendirmesine karşın Nahçıvan'ın Azerbaycan'ın haklarını ilgilendirmekte oluşudur. Dolayısıyla Kıbrıs'taki krizleri tetikleyen gelişmeler Türkiye açısından kendi hak ve yetkilerine yönelik birer *oldubitti* çabası, saldırı olarak kabul edilirken Nahçıvan Krizi'nde Ermenistan'ın fiilî ihlalleri Azerbaycan'ın hak ve yetkilerinin ihlali olarak görülmüştür. Bunun devamında, çalışmada ele alınan tüm krizlerde Türkiye'nin karar birimleri, 1921 Kars veya 1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları gibi kurucu metinlere sıklıkla vurgu yapmışlardır. Bu vurgular en nihayetinde Türkiye'nin benimsemiş olduğu kriz yönetimi strateji ve tekniklerinin meşrulaştırılması için de kullanılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin Kıbrıs krizlerinde açık bir askerî müdahale yetkisine sahip olmasına karşın Nahçıvan özelinde bu ölçüde açık bir askerî garanti -en azından antlaşmalar özelinde- dillendirilmemiştir. Ancak Türkiye Nahçıvan'ın statüsünü belirleyen imzacılardan biridir; dolayısıyla ahdî statünün doğrudan tarafıdır. Öte yandan, Kıbrıs krizleri ve Nahçıvan Krizi karşılaştırıldığında karar biriminin ifadelerinde görülen temel farklılık, süreç içerisinde kararlılık seviyesindeki değişimdir. Kıbrıs özelinde dönemin karar birimlerinde karşı tarafın Türkiye'nin istemlerini kabul edene kadar kararlı bir biçimde ahdî hukuka ve askerî tedbirlere vurgu gözenirken, Nahçıvan Krizi'nde süreç içerisinde Türkiye'nin

ahdî hukuktan doğan haklarına ve askerî şiddete ilişkin vurgunun azaldığı hatta ortadan kalktığı görülmektedir. Ayrıca Nahçıvan Krizi'nde diğer krizlerin aksine, kullanılan dil ve askerî güç kullanımındaki kararlılık seviyesi de Kıbrıs krizlerinden farklılık göstermektedir. Kıbrıs krizlerinin hepsinde *milli dava*, *soydaşlarımız* gibi söylemler ile bir sorumluluk ve hatta görev vurgusu hâkimken, Nahçıvan krizi özelinde böyle bir vurgunun olmadığını görülmektedir. Kıbrıs ve Nahçıvan krizleri arasındaki bu farklılığın en temeldeki sebebi, hiç kuşkusuz, Nahçıvan'ın statüsüne ilişkin antlaşmalarda Türkiye'nin koruyuculuğuna ya da garantörlüğüne ilişkin net bir ifadenin (Kıbrıs'a kıyasla) olmamasıdır. Bununla birlikte Nahçıvan'ın Azerbaycan'ın egemenliğinde bir özerk bölge oluşunun kararlaştırıldığı uluslararası antlaşmalardaki statüyü ortadan kaldıracabilecek *oldubittilere* izin vermeyeceğini de somut olarak göstermek gerekmiştir. Ancak zaman zaman Türkiye'nin karar birimleri Nahçıvan'ın durumunu Kıbrıs'a benzetse de, bunun altını doldurabilecek ahdî hukuk vurgusuna ya da askerî eylemlere başvurulmamıştır. Deyim yerindeyse Nahçıvan krizinde Türkiye zorlayıcı diplomasiyi düşük düzeyde (*baskıyı aşamalı arttırma* ve *dene-gör* stratejileri) uygulamış ve Nahçıvan'ın özerk statüsünün ihlalinin engelleyebilmiştir. Türkiye hem Kıbrıs'a ilişkin krizlerde hem de Nahçıvan Krizi'nde gerek söylem gerekse eylem düzeyinde kuvvet kullanma olasılığını krize ilişkin çözüm yöntemlerinden biri olarak görmüştür. Fakat Kıbrıs'a ilişkin olarak *milli dava* söylemine ve askerî kapasiteye uygun olarak askerî kuvvet kullanma kararlılığı ve şiddetin seviyesi artmıştır. Nahçıvan Krizi'nde ise düşük bir düzeyde olmak kaydıyla yalnızca kuvvet kullanma tehdidine başvurulmuştur. Zaten süreç içerisinde zamanla zorlayıcı diplomasi çerçevesinde güç kullanma tehdidi de sona ermiştir.

Diğer yandan, askerî şiddetin kullanılması noktasında Kıbrıs özelinde bu bir sorumluluk iken, Nahçıvan Krizi'nde Türkiye'nin daha dikkatli olmasını gerektiren özgün koşullar dikkate alınmıştır. Soğuk Savaş'ın sona eriş sürecinde gerek bölgesel gerek uluslararası koşullar Türkiye'nin Nahçıvan Krizi'nde başta SSCB (Rusya Federasyonu)'nin, ABD ve İran'ın doğrudan/dolaylı etkisini dikkate almasını gerektirmiştir. Türkiye, izlemiş olduğu diplomasi ile bu ülkelerin Ermenistan üzerinde baskı kurmalarını sağlamış ve Nahçıvan'ın statüsünü bozacak bir girişimin bölgeyi çok daha fazla istikrarsızlaştıracağını üçüncü aktörlere kabul ettirebilmiştir. En nihayetinde Azerbaycan yönetiminin Türkiye yanlısı Elçibey'den bölgesel denge arayışında olan Aliyev'e geçmesiyle birlikte Türkiye'nin askerî şiddete ilişkin söylemleri de ortadan kalkmıştır.

Sonuç itibarıyla, Kıbrıs ve Nahçıvan toprakları özelinde statü ihlali yaratan gelişmeler, statüsü ahdî hukukunun bir parçası olarak kabul edildiği için Türkiye karar biriminin temel değer ve öncelikleri bakımından bir kriz ortaya çıkartmıştır. Bu bakımdan Türkiye'nin statükocu dış politika anlayışı, ahdî hukukun ihlâl edilmesinden doğan krizlerde de kendisini göstermektedir. Bu krizlerde Türkiye, bölgesel ve küresel tüm aktörlerle iş birliği içinde hareket edip, uluslararası hukuk çerçevesinde kalmak kaydı ile kuvvet kullanma tehdidini kriz yönetimi sürecinde başarılı bir şekilde uygulayabilmiştir. Bu bağlamda Türkiye, kuvvet kullanma tehdidi ve askerî şiddet unsuruna ahdî hukukun korunmasında en son çare olarak başvurmuştur. 1974 Kıbrıs Krizi'ye Türkiye'nin askerî şiddete yer verdiği tek somut örnektir. Bu krizde kuvvet kullanma ve askerî şiddet olabildiğince sınırlı bir şekilde kullanılmış ve topyekûn bir savaştan özenle kaçınılmıştır. Türkiye, bu tip krizlerde şiddet kararlılığını ve seviyesini belirlerken ulusal ve uluslararası sistemik koşulları ihtiyatla dikkate almıştır. Öyle ki bu koşulları farklı yorumlayan karar birimindeki aktörler -cumhurbaşkanı ve başbakan gibi- Nahçıvan örneğinde görüldüğü üzere birbirinden çok farklı politikalarda ısrarcı olabilmıştır. Ancak ortak akıl dış politika krizlerinde diplomasiyi etkin ve başarı ile uygulamaya odaklandığında krizleri savaşa varmadan çözebilmeyi başarabilmektedir. Kıbrıs ve Nahçıvan krizleri bunun somut örnekleri olarak kabul edilebilir.

Kaynaklar

- Aksu, Fuat (2001). *Türk- Yunan İlişkileri: İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: SAEMK Yay.
- Aksu, Fuat (2008). *Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi*. İstanbul: Bağlam Yay.
- Aksu, Fuat (2010). "Kuvvet Kullanma Tehdidine Dayalı Dış Politika Krizlerinde Güvenlik Kavramı". *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*. Ed. Evren Balta Paker, İsmet Akça. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. 475-502.
- Aksu, Fuat (2017). *Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi*. İstanbul: Dış Politika ve Kriz İncelemeleri Yay. www.tdpkrizleri.org (Erişim: 20.01.2017).
- Aksu, Fuat (2017a). "Ahdî Hukuku İlgilendiren Dış Politika Krizleri". <http://tfpcrisis.org/tdp-krizleri/tdp-krizleri-analiz-tabloları/item/273-ahdî-hukuku-ilgilendiren-dis-politika-krizleri> (Erişim Tarihi : 22.04.2017).

- Aksu, Fuat ve Helin Sarı Ertem (2017). "Introduction Assessing the Turkish Foreign Policy Crises and Crisis Management in the Republican Era". *Analyzing Foreign Policy Crises in Turkey: Conceptual, Theoretical and Practical Discussions*. Eds. Fuat Aksu and Helin Sarı Ertem. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing. 1-16.
- Aydın, Mustafa (2002). "Türkiye'nin Azerbaycan'la Tarihsel Bağları ve Nahçıvan Kutusu". *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. C. 1. Der. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yay. 403.
- Balcı, Ali (2011). "1990'lar Basınında "Ermenistan Tehdidi'nin İnşası: Milliyet Gazetesi Örneği". *Akademik İncelemeler Dergisi* 6 (2): 318.
- Batur, Nur (1992a). "Askeri Müdahale Tartışması". *Milliyet*. 19 Mayıs: 1-7.
- Batur, Nur (1992b). "Askeri Müdahaleden Önce BM". *Milliyet*. 20 Mayıs: 7.
- Batur, Nur (1993a). "Moskova'ya Çiller'den Rest". *Milliyet*. 9 Eylül: 1-19.
- Bektaş, Mücahit (2013). *Türkiye'nin Dış Politikasında "Kıbrıs Sorunu": Kriz Yönetimi Stratejisi Açısından Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Harp Akademisi.
- Bila, Fikret (1992a). "İstiyorlarsa Gidip Savaşsınlar". *Milliyet*. 20 Mayıs: 18.
- Bila, Fikret (1992b). "ABD İstedığımızı Yaptı". *Milliyet*. 23 Mayıs: 7.
- Brecher, Michael (1993). *Crises in World Politics: Theory and Reality*. Oxford: Pergamon Press.
- Brecher, Michael ve Jonathan Wilkenfeld (1997). *A Study of Crises*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Çelikpala, Mitat (2015). "Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri". *Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 72: 117-144.
- Cornell, Svante E. (1998): "Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh: A Delicate Balance". *Middle Eastern Studies* 34 (1): 51-72.
- Cumhuriyet* (1974). "Ateşkes Kabul Edildi". 23 Temmuz: 1.
- Devlen, Balkan ve Özgür Özdamar (2009). "Neoclassical Realism and Foreign Policy Crises". *Rethinking Realism in International Relations*. Eds. Annette Freyberg-Inan, Ewan Harrison, Patrick James. Baltimore: The Johns Hopkins University Press. 136-163.
- Dışişleri Belleteni*, 1964. S. 1.
- Dışişleri Belleteni*, 1964a. S. 2.
- Dışişleri Belleteni*. 1967. S. 38.
- Druşotis, Makarios (2007). *Karanlık Yön EOKA*. Lefkoşa: Galeri Kültür Yay.
- Erhan, Çağrı ve Ersin Embel (2015). "Türk Dış Politikasında Karar Vericileri Yönlendiren Yapısal Faktörler". *Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 72: 145-170.

- “Garanti Antlaşması (Zürich, 11 Şubat 1959)”. http://www.mfa.gov.tr/garanti-ant-lasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 20.02.2017).
- George, Alexander L. (1991). “Strategies for Crisis Management”. *Avoiding War: Problems of Crisis Management*. Ed. Alexander L. George. Boulder: Westview Press. 379-392.
- Gürses, Ümran (2017). “Neoclassical Realism, the Limits of Analysis and International Relations Theory”. *Analysing Foreign Policy Crises in Turkey: Conceptual, Theoretical and Practical Discussions*. Eds. Fuat Aksu and Helin Sarı Ertem. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing. 38-57.
- Hermann, Charles (1969). *Crises in Foreign Policy: A Simulation Analysis*. Indianapolis: Bobbs Merrill.
- İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi*, http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/trk.pdf (Erişim Tarihi: 25.12.2017).
- Kaya, İbrahim (2009). “Türkiye Ermenistan İlişkilerinin Normalleş(tiril)mesi: Hukuksal Değerlendirmeler”. *Yeni Dönemde Türk Dış Politikası, Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu, 29-30 Nisan*. Kars: Kafkas Üniversitesi. 224-233.
- Keser, Ulvi (2013). *Dünden Bugüne Kıbrıs (1913-2013)*. Ankara: Berikan Yay.
- “Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Temel Yapısı” (Zurih, 11 Şubat 1959), http://www.mfa.gov.tr/kibris-cumhuriyetinin-temel-yapisi-_zurih_11-subat-1959_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 20.02.2017)
- Kohen, Sami (1993a). “Dişimizi Göstermek Gerekir”. *Milliyet*. 5 Nisan: 14.
- Kohen, Sami (1993b). “Bizi Yeni Bir Kıbrıs’a Zorlamayın”. *Milliyet*. 6 Nisan: 1-14.
- Kohen, Sami (1993c). “Askerî Önlemler Şart”. *Milliyet*. 8 Nisan: 15.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 18.02.1964, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM__/d01/c027/mm__01027055.pdf (Erişim Tarihi: 03.07.2017)
- Milliyet* (1963). “Gürsel’in Beş Devlet Başkanına Mesajı”. 26 Aralık: 1-7.
- Milliyet* (1964a). “Türkiye Kıbrıs’taki Haklarını Kullanmaya Devam Edecek”. 6 Nisan: 1-7.
- Milliyet* (1964b). “Meclis Kıbrıs İçin Hükümete Tam Yetki Verdi”. 17 Mart: 1-7.
- Milliyet* (1967a). “Kıbrısta Çarpışma Başladı”. 16 Kasım: 1-7.
- Milliyet* (1967b). “Hükümet Savaş Yetkisi Aldı”. 18 Kasım: 1-7.
- Milliyet* (1967c). “Atina ‘Hayır’ Diyor”. 21 Ağustos: 1-7.
- Milliyet* (1967d). “Ya Teminat, Ya Savaş”. 23 Aralık: 1-7.
- Milliyet* (1967e). “Siyasi Çabalar Sonuç Vermiyor”. 24 Kasım: 1-7.

- Milliyet* (1967f). “Türkiye Savaş Hazır” 19 Kasım: 7.
- Milliyet* (1974a). “Ecevit: Bu Bir Yunan Müdahalesidir” 16. Temmuz: 1-10.
- Milliyet* (1974b). “Çıkartma Kadar Bu Harekât da Meşrudur”. 15 Ağustos: 4.
- Milliyet* (1992a). “Sınırlar Değişmez”. 19 Mayıs: 7.
- Milliyet* (1992b). “Ermeni’ye Gözdağı”. 29 Mayıs: 1.
- Neziroğlu, İrfan ve Tuncer Yılmaz (Yay. Haz.) (2014). *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*. C.2. Ankara: TBMM Basım Evi.
- Olgun, Kenan ve Natalya Çerniçenkina (2014). *Moskova ve Kars Konferansları: Tutanaklar ve Belgeler*. İstanbul: Değişim Yay.
- Özdal, Habibe (2010). *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*. C. 3. Ankara: USAK Yay.
- Papandreou, Andreas G. (1988). *Namlunun Ucundaki Demokrasi*. Çev. Semih Koray ve Mehmet Emin Yıldırım. 2.bs. Ankara: Bilgi Yay.
- Pazarıcı, Hüseyin (1999). *Uluslararası Hukuk Dersleri*. I. Kitap. Ankara: Turhan Kitapevi.
- Sarıca, Murat vd (1977). *Kıbrıs Sorunu*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Sazak, Derya (1992). “Nahçıvan’a ‘Müdahale’”. *Milliyet*. 19 Mayıs: 12.
- Security Council Resolutions, No: 193 (1964), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/193\(1964\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/193(1964)) (Erişim Tarihi: 20.02.2017).
- Security Council Resolutions, No: 360 (1974), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/360\(1974\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/360(1974)) (Erişim Tarihi: 03.03.2017).
- Security Council Resolutions, No: 822 (1993), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/822\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/822(1993)) (Erişim Tarihi: 05.03.2017).
- Shaffer, Brenda (2010). “Foreign Policies of the States of the Caucasus: Evolution in the Post-Soviet Period”. *Uluslararası İlişkiler* 7 (26): 51-65.
- Soysal, İsmail (2000). *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*. I. Cilt (1920-1945). 3. bs. Ankara: TTK Yay.
- Sönmezoğlu, Faruk (2015). *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası: 1914-1945*. İstanbul: Der Yay.
- Sönmezoğlu, Faruk (2016). *Son Onyillarda Türk Dış Politikası: 1991-2015*. İstanbul: Der Yay. 350-351.
- Şıhmantepe, Aydın (2017). “An Integrated Model Proposal for Analysing Turkish Foreign Policy Crises”. *Analyzing Foreign Policy Crises in Turkey: Conceptual, Theoretical and Practical Discussions*. Eds. Fuat Aksu and Helin Sarı Ertem. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing. 17-37.

- Şimşir, Bilal (2011). *Azerbaycan: Azerbaycan'ın Yeniden Doğuş Sürecinde Türkiye-Azerbaycan İlişkileri*. Ankara: Bilgi Yay.
- Tamçelik, Soyalp (2009). *Kıbrıs'ta Güvenlik Stratejileri ve Kriz Yönetimi*. Ankara: ODTÜ Yay.
- TBMM Tutanak Dergisi* (25.12.1963) Dönem 1. Toplantı 3. Birleşim 19. c.24.
- TBMM Tutanak Dergisi* (20.11.1967) Dönem 2. Toplantı 3. Birleşim 6. c.22.
- TBMM Tutanak Dergisi* (20.05.1992) Dönem 19. Birleşim 78. c.22.
- Toluner, Sevin (1977). *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay.
- Toluner, Sevin (2004). "Uluslararası Kıbrıs Konferansı (1-2 Mart 2003)". *Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları*. Der. Sevin Toluner. İstanbul: Beta Yay. 229-238.
- Türkiye'de Dış Politika Krizlerinde Karar Verme ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi*. TÜ-BİTAK 1001 Projesi. Proje No: 112K172. www.tdpkrizleri.org (Erişim Tarihi: 10.04.2017).
- Üçbaş, Ümran (2014). "Neoclassical Realism in Analysing Crisis Management: The Case of Turkish Foreign Policy Crises". *8th ECPR General Conference University of Glasgow, 3-6 Eylül*. Glasgow: University of Glasgow. <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/f914c830-a88f-4b77-84d0-d84ca31b0725.pdf> (Erişim Tarihi: 31.12.16).
- <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1964.shtml> (Erişim Tarihi:20.03.2017).

Contractual Obligations in Turkey's Foreign Policy Crises: The Cyprus and Nakhchivan Crises *

Fuat Aksu**

Yunus Çolak***

Abstract

This article aims to articulate contractual obligations in Turkish foreign policy crises with a focused of Cyprus and Nakhchivan cases. *Pacta sunt servanta, status quo, peace*, are largely and well-preserved principles in Turkish foreign policy. Turkey put a great afford and utmost care to protect the legitimacy of status quo in the event of any *fait accompli* resulted various diplomatic crises. The status [quo] which was defined in previously structured contractual obligations can only be terminated via negotiations between signed parties. Moreover, these negotiations can also structure a new status quo accordingly. In the event of termination or de facto violation of contractual obligations, the possibility of any future negotiations will collapse. As seen in the crises of Cyprus and Nakhchivan, this fact may trigger potential (military) conflicts between parties. The extreme sensitivity of Turkey to its own border security, territorial integrity and contractual obligation is also evident when it comes to the contractual obligations outside the territorial boundaries. In such cases, Turkey does not hesitate to resort coercive diplomacy strategies and use of power. Thus, this gives Turkey the opportunity to resolve those crises without evolving into a war.

Key Words

Cyprus, Nakhchivan, foreign policy crisis, coercive diplomacy, contractual obligation.

* Date of Arrival: 31 May 2017 – Date of Acceptance: 12 October 2017

You can refer to this article as follows:

Aksu, Fuat – Yunus Çolak (2019). “Türkiye’nin Dış Politika Krizlerinde Ahdi Hukuk: Kıbrıs ve Nahçıvan Krizleri”. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 88: 19-54.

This research was supported by The Scientific and Technological Research Council of Turkey - TÜBİTAK 1001 Project (Project No:112K172).

** Assoc. Prof. Dr., Yıldız Technical University, Department of Political Sciences and International Relations – İstanbul/Turkey

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3693-6666>

fuataksu@tfperises.org

*** PhD Student, İstanbul University, Department of Political Sciences and International Relations – İstanbul/Turkey

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1935-1965>

yunuscolak92@hotmail.com

Законы о соглашениях во времена кризисов во внешней политике: кризис на Кипре и Нахичевани*

Фуат Аксу**
Юнус Чолак***

Аннотация

Статья изучает законы и право о соглашениях во времена политических кризисов, в которых напрямую участвовала Турция, в частности кризисы на Кипре и Нахичевани. Такие понятия, как продолжение соглашений, статус-кво и мир, были в основном уважены Турцией. В кризисы, когда эти принципы и статус-кво были нарушены “единовременными нарушениями”, Турция старалась сохранить конституционный строй. Статус, устроенный подписанным соглашением, может быть прерван или окончен только через переговоры между подписавшимися сторонами. Через переговоры возможно также обновить или основать новое соглашение. Принятие статуса как более не имеющее силы, или фактические действия, нарушающие его, завершают период переговоров между странами. В таком случае, как наблюдалось во время кризиса на Кипре и Нахичевани, возрастает вероятность вооруженных конфликтов между сторонами. Ответственность, которую Турция проявляет в делах безопасности границ, сохранности земель и поддержании соглашений, она также проявляет, когда нарушаются соглашения за рубежом. В таких случаях Турция не боится прибегнуть к принудительной политике и использованию силы, что дает возможность справиться с подобными кризисами до того, как они перейдут в настоящий военный конфликт.

Ключевые слова

Кипр, Нахичевань, кризис во внешней политике, принудительная дипломатия, законность соглашений.

* Поступило в редакцию: 31 май 2017 г. – Принято в номер: 12 октябрь 2017 г.

Ссылка на статью:

Aksu, Fuat – Yunus Çolak (2019). “Türkiye’nin Dış Politika Krizlerinde Ahdi Hukuk: Kıbrıs ve Nahçıvan Krizleri”. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 88: 19-54

Эта статья была выпущена при поддержке проекта TUBİTAK 1001 Projesi (номер проекта: 112K172)

** Доц., д-р, Технический Университет Йьльдыз, факультет политических наук и международных отношений, инструктор – Стамбул/Турция
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3693-6666>
fuataksu@tfpcrises.org

*** докторант, Стамбульский Университет, факультет политических наук и международных отношений, – Стамбул/Турция
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1935-1965>
yunuscolak92@hotmail.com